

EHL-İ HADİS İÇERİSİNDE İBN MÂCE’NİN YERİ*

M. Saffet SARIKAYA**

İsa ÇUBUKCU***

Öz

Ehl-i hadis; Hz. Peygamberin (s.a.s) vefatından sonra ona nispet edilen sünnetin derlenip yazıya aktarılmasını üstlenen topluluğu tesmiye eder. Bu şekliyle yaptıkları bilimsel bir faaliyet gibi görünse de Ehl-i hadis uleması, II/VIII. yüzyılın başlarından itibaren nakledilen âsâr ile yetinen ve hayatını bu rivayetlerin etrafında şekillendiren gelenekçi/lafızcı bir anlayış biçimi oluşturmuştur. Kendilerini Ebû Hanife'nin şahsında Ehl-i re'y'e karşı konumlandırılan bu topluluk, sadece muamelâtı ilgilendiren fikhî meselelerde değil dönemin siyasî ve itikadî meselelerinde de kendilerine has görüşler ileri sürmüştür. Öte yandan kendilerinin dışındaki mevcut fırkalarla ilgili Rasulullah'a (s.a.s) nispet edilen rivayetlerle görüş beyan eden bu fırkanın itikadî yönü çoğu zaman göz ardı edilmiştir. Eserinin içeriği itibariyle bu ekolün din anlayışını benimseyen İbn Mâce, derlediği ve çok sonra Kütüb-i Sitte'den sayılan meşhur *Sünen*'ine yazdığı *Mukaddime*'sinde muhalif fırkaları eleştirerek, Ehl-i hadisin din anlayışını savunmuştur. Bu makalede İbn Mâce'nin *Sünen*'inden yola çıkılarak onun Ehl-i hadis içerisindeki konumu belirlenmeye çalışılacaktır.

Anahtar kelimeler: İslam Mezhepleri Tarihi, Ehl-i hadis, İbn Mâce, *Sünen*, Kütüb-i Sitte.

The Place of Ibn Mâjah in the Ahl-i Hadîth

Abstract

Ahl-i hadith; is the name of the group that undertakes the collection and writing of the sunnah attributed to the Prophet after his death. Even though it seems like a scientific activity they did in this way, Ahl-i hadith scholars, created a traditionalist/verbalist understanding that was content with the athar and shaped his life around these narrations from the beginning of the hijri second century. This community, which positioned themselves against the Ahl al-Ray in the person of Abu Hanifa, put forward their own views not only on the fiqh issues concerning the transactions, but also on the political and theological issues of the period. On the other hand, the creed aspect of this sect, which expresses its opinion with the narrations attributed to the Prophet about the existing sects other than their own, has often been ignored. Adopting the religious understanding of this school in terms of the content of his work, Ibn Mâjah defended the religious understanding of the Ahl-i hadith by criticizing the opposition parties in his *Muqaddima*, which he compiled and wrote to his famous Sunan, which is counted from al-

* Bu makale, SDÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Programı'nda devam etmekte olan "İbn Mâce'nin Mezheplere Bakışı" adlı YL tezinden üretilmiştir.

** Prof. Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü Öğretim Üyesi, Isparta/Türkiye. ORCID: 0000-0002-0931-6090

*** YL Öğrencisi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Programı, Isparta/Türkiye. ORCID: 0000-0002-4239-324X

Kutub al-Sitta much later. In this article, it will be tried to determine the position of Ibn Mâjah in the Ahl-i hadith based on this work.

Key Words: The History of Islamic Sect, Ahl-i Hadîth, Ibn Mâjah, *Sunan*, al-Kutub al-Sitta.

Giriş

Hız. Peygamber'in vefatına müteakiben Müslümanların oluşturduğu toplumda başta siyasî-itikadî olmak üzere pek çok soru ve sorun gündeme gelmiştir. Hız. Osman'ın şahadeti ile neticelenen olaylar, sahabe arasında vukû bulan savaşlar, Müslümanların topraklarının genişlemesi ve buna bağlı olarak farklı din, kültür ve düşüncelerle Müslümanların karşı karşıya gelmeleri, mühtedilerin önceki kültürel alt yapılarını yeni muhitlerinde yaşatmaya çalışmaları gibi sebepler pek çok yeni söylem ve görüşün, dinin problematik alanına dâhil olmasına yol açar. Böyle bir ortamda her bir fırka kendi görüş ve eylemlerini Kur'ân ve Hız. Peygamber'in hadisleriyle temellendirmeye çalışmıştır.¹ Emeviler iktidarında farklı söylemlere karşı geleneğe bağlı olarak hadis rivayetini desteklemiş ve hadislerin tedvininin resmî bir hüviyete bürünmesine sebep olmuştur. Böylelikle vefatları yaklaşık 130/747 yılından sonraya rastlayan ve belirli şehirlerde toplanan hadis âlimleri Ehl-i hadisin çekirdeğini oluşturmuştur.²

III/IX. asırda Ehl-i hadis, mihne politikaları akabinde iktidarı arkasına alan bir duruşla diğer İslamî fırkalara karşı üstünlük sağlamış ve devletin resmi mezhebi haline gelmiştir. Bu asırda halku'l-Kur'ân, imanın tarifi, iman-amel ilişkisi, Allah'ın sıfatları, ru'yetullah, re'y, bid'at, kulların fiilleri, kader, imamet gibi konular tartışılan önemli meselelerden bazılarıdır. Bu ve benzeri konular hakkındaki görüşlerini Hız. Peygamber'in hadisleriyle dile getirmeye önem veren Ehl-i hadis, hedefteki muhalif zümreleri Ehl-i bid'at olarak konumlandırmış ve dışlayıcı bir söylemi benimsemiştir. Mihne politikalarının galibi olarak karizmatik bir şahsiyete bürünen Ahmed b. Hanbel'in (öl. 241/855) görüşleri etrafında şekillenmeye başlayan bu ekolün, müfritleşen seyrinin de bu dönemden sonraya denk düştüğü gözlemlenmektedir.

Fırkalar arası gerilimin had safhaya ulaştığı III/IX. asırda ve "halku'l-Kur'ân" tartışmaları bağlamında Ehl-i hadisin Ehl-i re'yi rakip olarak gördüğü dönemde yaşamış İbn Mâce (öl. 273/886), eserini fikhî konulara göre tasnif etmiş ve doğru olanın re'ye değil esere/ilme tabi olmak olduğunu hadisler üzerinden deklare etmeye çalışmıştır. Onun cevap vermeye çalıştığı zümre Ehl-i re'y ile sınırlı kalmamış, eserinin başında yer verdiği mukaddimesi ile diğer tüm muhalif zümrelere reddiye üslubuyla kendi din anlayışını savunmuştur. Bunu yaparken zaman zaman zayıf, münker hatta mevzu rivayetleri eserinde aktarmış ve bundan dolayı eseri hakkında pek çok hadisçiden ciddi eleştiriler almıştır.

Mezkûr literatürün sıhhatini şaibe altında bırakacak bir genelleme yapmaktan uzak durduğumuzu belirtmek isteriz. Makaledeki amacımız ilgili literatürü ve İbn Mâce'nin *Sünen*'ini sübût açısından ele almak değil, temelde siyasî bir hüviyet taşıyan mezheplerin hadis edebiyatı üzerindeki izini sürmektir. İbn Mâce'nin şahsında bu asrın siyasî, dinî, sosyal, kültürel ve ekonomik olaylarının hadis yazımına etkisini ve Ehl-i hadisten bazılarının müfritleşen seyrini takip etmeye çalışacağız. Bu amaç bize günümüzde bir hayli revaçta olan-fikirleri ve siyasî faaliyetleriyle İslam düşüncesinde önemli bir yer işgal eden selefi akımlarının tarihi arka planını Ehl-i hadis özelinde anlamamıza yardımcı olacaktır.

Araştırdığımız konu tarihî nitelikli olduğu için buna uygun olarak tarih ilminin kullandığı yöntemlerden yararlanacağız. İslam Mezhepleri Tarihinin tasviri/betimleyici metodu ve şahıslar üzerinde derinleşme tekniğinden hareketle tikelden tümele gidecek şekilde İbn Mâce'nin mezhebini, din anlayışını ve Ehl-i hadisin hadis edebiyatındaki etkisini tespit etmeye gayret edeceğiz. Araştırmamıza konu olan İbn Mâce ve eseri *Sünen*, Türkiye'de İslam Mezhepleri Tarihi açısından değerlendirilmemiş olması bizi aynı zamanda onun Ehl-i hadis geleneği içindeki yerini ve bu geleneğe katkılarını belirlemeye itmiştir. Bu konudaki tespitlerimiz III/IX. asrın ikinci yarısında Müslümanlar arasında Ehl-i hadis geleneğinin gelişim sürecini takip etmemizi kolaylaştıracaktır. Makalede İbn Mâce'nin görüşleri

¹ Kalaycı, Mehmet, "Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat", *İslam Mezhepleri Tarihi*, ed. Mehmet Saffet Sarıkaya-Mehmet Ümit, (Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2020), 211-233.

² Kutlu, Sönmez, *Selefilik'in Fikri Arka Planı İslam Düşüncesinde İlk Gelenekçiler*, (Ankara: Otto Yayınları, 4. Baskı, 2017), 55, 56.

fikir-hadise, zaman-mekân irtibatı çerçevesinde tespit edilip, dönemin farklı kaynakları da incelenerek en doğru bilgiye ulaşmaya çalışılacaktır.

Bu amaçla çalışmada öncelikle İbn Mâce'nin hayatı ve eserleri hakkında bilgi verilecek, devamında ise onun mezhebi, din anlayışı ve Ehl-i hadis içerisindeki konumu tespit edilecektir. Elde ettiğimiz veriler ise sonuç bölümünde değerlendirilecektir.

1. İbn Mâce'nin Hayatı

Tam adı; Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezid er-Rebi' Mâce el-Kazvinî'dir. "ابن ماجه" "ماجہ" ابن "veya" Farsça bir isim olup Türkçe'de İbn Mâce olarak kullanılmaktadır. Onunla ilgili klasik kaynaklardaki ilk bilgiyi Muhammed Tâhir el-Makdisî (öl. 507/1113) verir.³ Buna göre Makdisî, sahabe döneminden kendi yaşadığı asra kadar rical ve şehirlerin ele alındığı İbn Mâce'ye ait *et-Târih* adındaki eserini Kazvin'de görmüştür. Bu eserin sonunda İbn Mâce'nin yakın dostu olan Ca'fer b. İdris (öl.[?]) tarafından İbn Mâce'nin 273/887 yılında 64 yaşında öldüğünün yazıldığını belirtir. Yine Makdisî aynı kişiden İbn Mâce'nin 209/824 yılında doğduğunu duymuştur. Erkaya da erken dönem kaynaklarının hemen hepsinde bu tarihin verildiğini bildirir.⁴ Makdisî, İbn Mâce'nin hadis almak amacıyla Irakayn, Bağdat, Mekke, Şam, Mısır ve Rey şehirlerine ilmî yolculuklar yaptığını ve sünen, tefsir ve tarihe dair eserleri olduğundan bahsederek onun bu konularda "usta" bir kişiliğe sahip olduğunu belirtmektedir.⁵

İbn Mâce III/IX. asırda telif ettiği *Sünen* isimli eseriyle ancak VI/XII. asırda tanınmıştır. Bu şöhretini ise Kütüb-i Sitte kavramını ilk defa kullanan ve Kütüb-i Sitte'ye İbn Mâce'nin *Sünen*'ini ilk defa dâhil eden Muhammed b. Tâhir el-Makdisî'nin "*Şurûtu'l-Eimme fi'l-Kıra'â ve's-Semâ ve'l-Munâvele ve'l-İcâze*" adındaki eserine borçludur.⁶ Daha sonra Abdülğani b. Abdilvâhid el-Makdisî'nin (öl. 600/1203) "*el-Kemâl fi Esmâi'r-Ricâl*" adını verdiği eserinde yine İbn Mâce'nin *Sünen*'i Kütüb-i Sitte'den sayılmıştır. Bunları Etraf ve Rical türü eserlerin yazarları takip ede gelmiştir.⁷ İbn Kuteybe (öl. 276/889) ve İbn Nedim'in (öl.385/995[?]) eserlerinde⁸ İbn Mâce ismini hiç zikretmemiş olmaları, onun daha sonraki dönemlerde tanındığını doğrular niteliktedir.

İbn Mâce, Kazvin şehrinin tartışmasız en büyük muhaddisi olarak anılır.⁹ Onun ilk hocası olan Muhammed et-Tenâfusî'nin vefatının 233/847 yılına rastlaması nedeniyle, İbn Mâce'nin hadis çalışmalarına devrin geleneğine uygun olarak 15-20 yaşlarında başladığı ifade edilir.¹⁰ İlk olarak gençlik çağı denebilecek bir dönemde Kazvin'de Muhammed et-Tenâfusî ve Ebû Hucr Amr b. Râfi' el-Beceli'den (öl. 237/852) hadis dersleri almış,¹¹ ardından eğitimi için 230/845 yılından sonra yukarıda bahsedilen ilim merkezlerine yolculuklar yapmıştır.¹²

İbn Mâce'nin hadis aldığı âlimlerden en önemlileri; el-Leys İbn-i Sa'd (öl. 230/845), Ali b. Muhammed et-Tenâfusî, Ebû Bekir İbn Ebî Şeybe (öl. 235/849) Muhammed b. Beşşar b. Bundar (öl.

³ Tâhir el-Makdisî, Hâfiz Ebû'l-Fazl Muhammed, Hâfiz Ebû Bekr Muhammed b. Musa el-Hâzîmî, *Kütüb-i Sitte ve Kütüb-i Hamse İmamlarının Hadis Kabul Şartları*, çev. Mahmut Kavaklıoğlu - F. Mehmet Yılmaz, (İstanbul: Ensar Yayınları, 2018), 37.

⁴ Erkaya, Musa, *İbn Mâce'nin Hadis Kültüründeki Yeri*, (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2004), 33, 34.

⁵ Tâhir el-Makdisî, *Kütüb-i Sitte*, 38.

⁶ Tâhir el-Makdisî, *Kütüb-i Sitte*, 27.

⁷ Koçyiğit, *Hadis Tarihi*, (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 5. Baskı, 2007), 249, 250.

⁸ Bk., İbn Nedim, Muhammed b. İshak, *el-Fihrist*, çev. Ramazan Şeşen, (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Yayınları, 2019); İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim b. Kuteybe ed-Dineverî, *el-Maarif*, nşr. Servet Ukkâşe, (Kahire: Dâru'l-Maârif, 1413/1992).

⁹ Güner, Osman, "İbn Mâce'nin *Sünen*'i ve Kütüb-i Sitte'deki Yeri", *OMÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Samsun: 8 (1996), 191-209.

¹⁰ A'zamî, Muhammed Mustafa, *Hadis Metodolojisi ve Edebiyatı*, çev. Recep Çetintaş, (İstanbul: İz Yayınları, 3. Baskı, 2020), 146; Erkaya, *İbn Mâce*, 34.

¹¹ A'zamî, *Hadis Metodolojisi*, 146; Erkaya, *İbn Mâce*, 35.

¹² Tâhir el-Makdisî, *Kütüb-i Sitte*, 38, Güner, "İbn Mâce'nin *Sünen*'i", 192, Ayrıca hangi şehirlerde hangi şeyhten dersler aldığı için bk., Kandemir, M. Yaşar, "İbn Mâce" *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1988), 20/161, 162.

252/866), İbrâhim İbnu'l-Munzir'dir (öl. 318/930).¹³ Toplamda ise İbn Mâce'nin *Sünen*'indeki hadis aldığı şeyh sayısı 303'tür. İbn Mâce'den hadis rivayet eden öğrencilerinin sayısı ise on beştir. Öğrencileri arasında Muhammed b. Hâkim el-Medinî (öl. 242/856), İshak b. Muhammed el-Kazvinî (öl. 270/883), Ahmed b. Ravh el-Bağdâdî (öl. 275/889), Muhammed b. İsa es-Saffar (öl. 276/889), Süleyman b. Yezid el-Fâmî (öl. 339/950), Ali b. İbrahim el-Kattân (öl. 345/956) sayılabilir.¹⁴

Anılan bu kişiler arasında Ahmed b. Hanbel'in oğlu Abdullah¹⁵ ile İbn Mâce'nin Ebû Bekir İbn Ebî Şeybe'den hadis aldığı göze çarpmaktadır. Dolayısıyla Abdullah b. Ahmed b. Hanbel (öl. 290/903) ile İbn Mâce aynı hocadan ders almaları sebebiyle İbn Mâce'nin Hanbelî gelenek ile ilişkisi olduğu söylenebilir. Zira İbn Mâce'nin hadis aldığı şeyhlerinin arasında Ebû Bekir İbn Ebî Şeybe'nin ayrı bir yeri vardır. İbn Mâce, *Sünen*'inde İbn Ebî Şeybe'nin *el-Musannef*'inde olduğu bilinen 1071 hadisi almış ve bu hadisler *Sünen*'in dörtte birinden fazlasını oluşturmuştur.¹⁶ Ehl-i hadis'ten sayılan İbn Ebî Şeybe ise mezkûr eserinin sonunda "Kitâbü'r-Red alâ Ebî Hanîfe" isimli bölümüyle Ebû Hanîfe'ye reddiye yazmış ve böylece Ehl-i re'y'e karşı olan tavrını göstermiştir.¹⁷

2. Eserleri

Meşhur hadis eseri *Sünen* ile tanınan ve muhaddis kimliğiyle şöhret bulan İbn Mâce'nin *et-Târih* ve *Tefsîru'l-Kur'ân* eserlerinden bahsedilir. *Tefsîru'l-Kur'ân*'ın tamamı elimize ulaşmamıştır. *et-Târih*'in ise sadece *Târihu'l-Hulefâ* (Halifeler Tarihi) bölümü bulunmaktadır. Erkaya ve Güner onun eserlerini aktardıkları bölümde *Târihu Kazvin* ismini kullanmışlardır.¹⁸ Makdisî ise, İbn Mâce'nin *et-Târih* isimli eseri olduğunu belirtir.¹⁹ Eserin elimize ulaştığı bölümün içeriği itibarıyla halifelerin biyografileri hakkında bilgi verdiği dikkate alınır *Târihu Kazvin* isminin verilmesi mümkün görünmemektedir. *et-Târih* isimli eserinin elimize ulaşan kısmı olan *Târihu'l-Hulefâ* (Rivayetü Ebû Bekir es-Sedûsî) Beyrut'ta müstakil olarak 1406/1986 yılında basılmış olup, ülkemizde A. Sarıkaya tarafından Türkçeye çevrilip 2017 yılında yayınlanmıştır.²⁰

Tefsîru'l-Kur'ân, İbn Mâce'nin en az bilinen ve dolayısıyla hakkında en az bilgi sahibi olduğumuz eserdir. Tüfenk, İbn Teymiyye'nin (öl. 728/1328) bu tefsir hakkında sahabî ve tabiîn tefsirinden sonra en önemli tefsir olduğunu belirttiğini nakleder.²¹ Erkaya, el-Mizzî (öl. 742/1341)'nin "hacimli bir çalışma olduğunu ve iki cüzünü gördüğünü" aktarır.²² Biz İbn Mâce'nin din anlayışına uygun olarak ancak bir "rivayet" tefsiri yapabileceğini tahmin etmekteyiz. Zira onun, *Sünen*'deki bid'at ve re'y'i zemmeden²³ hadislerden sonra her hangi bir te'vile gitmesi zor görünmektedir.

Kimilerince Kütüb-i Sitte içerisinde mütalaa edilen *Sünen*, İbn Mâce'nin tamamı elimize ulaşan tek eserdir. Eserinin isminin "*Sünen*" olması ve bu ismin geniş bir hadis edebiyatı türü oluşturması rastgele değildir. Ehl-i hadis tarafından verilen sünen türü te'lifât, başlı başına Ehl-i re'y'in fıkıh

¹³ Koçyiğit, *Hadis Tarihi*, 249. Ayrıca bu kişilerin memleketleri ve İbn Mâce'nin bu kişilerden rivayet ettiği hadis sayısı için bk., Erkaya, *İbn Mâce*, 35-38.

¹⁴ Tüm ravi ve talebeleri için bk., Erkaya, *İbn Mâce*, 36 vd. Ayrıca bk., Muradov, Sefa, *İbn Mâce'nin Sünen'inde Mevzu Olduğu İleri Sürülen Rivayetler ve Değerlendirilmesi*, (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2014), 11.

¹⁵ Polat, Selahattin, "Abdullah b. Ahmed b. Hanbel" 1/81.

¹⁶ Erkaya, *İbn Mâce*, 36.

¹⁷ Yatkın, Nihat, "Ebû Bekr İbn Ebî Şeybe ve Buhârî İle İlişkisi", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 19 (2003), 119-139; Yardım, Ali, "İbn Ebû Şeybe", 19/442-443.

¹⁸ Erkaya, *İbn Mâce*, 52; Güner, "*İbn Mâce'nin Süneni*", 191-209.

¹⁹ Tâhir el-Makdisî, *Kütüb-i Sitte*, 37.

²⁰ Sarıkaya, Asım, "Halifeler Tarihi", *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 38 (2017), 205-217.

²¹ Tüfenk, Hilal, "Kazvin'in Fethi, İslâmlaşması ve IV/X. Asrın Sonuna Kadar Şehirdeki İslâm Kültür ve Medeniyetinin Gelişmesindeki Ana Unsurlar", *Yüzüncü Yıl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 8 /13 (Aralık 2020), 267-289.

²² Erkaya, *İbn Mâce*, 52.

²³ İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezid Mâce el-Kazvinî, *Sünen-i İbn Mâce*, nşr. M. Fuad Abdülbaki, (Kahire: Daru'l-İhyâi'l-Kütüb 1373/1953), "Bidat ve cedelden kaçınma", 7; "Re'y ve kıyastan kaçınma", 8.

anlayışına bir tepki olarak ortaya çıkmıştır.²⁴ *Sünen*, kelime itibariyle sünnet kelimesinin çoğuludur ve “uygulana gelen âdet, tutulan doğru yol” gibi anlamlara gelir.²⁵ *Sünen*, hadis edebiyatına uygun olarak tanımlandığında; “ahkâm hadislerinin fıkıh konularına göre tertip edildiği kitaplar” olarak karşımıza çıkar. II/VIII. asrın başlarında tedvin ve tasnif faaliyetinin başlaması ile ortaya çıkan ilk hadis eserleri “sünen” denilen bu eserlerden olmuştur. Büyük bir kısmı kaybolmuş ilk hadis musanniflerinin eserlerini sünen türünde tasnif ettikleri bilinmektedir. Koçyiğit, “sünen” tasnif eden hadisçilerin bir listesini vermiştir.²⁶

İbn Mâce'nin *Sünen*'inin ve diğer sünen türü kitapların içeriğine baktığımızda onların genellikle insanların Allah'a karşı olan kulluk görevleri ve muâmelâtla ilgili hukuk kurallarını ihtiva ettikleri görülür. Yani sünen türü eserler, ibadât, ukubât ve muâmelâtla ilgili rivayetleri içerir. Konuları tahâret, salât, zekât, savm, nikâh vb. meselelere dairdir. Bu eserlerde “mevkûf” ve “maktû” yani sahabe ve tâbiûnun sözlerine yer verilmediği, içeriğindeki rivayetlerin Hz. Peygamber'e ait söz, fiil ve takrîrlerden olan “merfû” haberlerden oluştuğu iddia edilmekle birlikte²⁷ alanının uzmanlarınca konu tartışmalıdır.²⁸ Ancak tafsilatlı bir araştırma gerektirmeden, göz gezdirmekle bile İbn Mâce'nin mukaddimesinde pek çok sahabî ve tabiîn sözüne yer verildiği görülmektedir.²⁹

Sünen-i İbn Mâce'nin teknik bilgilerine gelince bu eserde de aynı muhtevayı yani ibadât, ukubât ve muamelâtla ilgili hadisleri görmek mümkündür. Ancak Abdullah b. Abdîrahman ed-Dârimî'nin (öl. 255/869) *Sünen*'i, Müslîm b. Haccâc'ın (öl. 261/875) *el-Câmi'u's-Sahih*'i ve İbn Mâce'nin (öl. 273/887) *Sünen*'inin mukaddimelerinin bu genel kurallardan istisna edilmesi gerekir.³⁰ Zira İbn Mâce ve sayılan diğer müellifler fıkıh konularının dışına çıkarak eserlerinde dönemin tartışılan pek çok itikadî konularına dair hadisleri serdetmişlerdir. Örneğin İbn Mâce eserinde, Hulefâ-yi Râşidîn'in sünnetine ittibâ³¹, bid'at ve cedelden³², re'y ve kıyastan kaçınma³³, ashabın faziletleri³⁴, Hâriciler³⁵ ve Cehmiyye'nin inkâr ettikleri³⁶ gibi pek çok fıkıh alanına girmeyen rivayetleri zikretmiştir. Hemen hemen aynı muhtevayı Dârimî'nin ve Müslîm'in eserlerinin mukaddimesinde görmek mümkündür.³⁷

Sünen'i M. Fuad Abdülbaki, 1373/1953 yılında Kahire'de, itinalı bir şekilde iki cilt halinde neşretmiştir.³⁸ Bu neşre göre eserde 4341 hadis, 1515 bab, 37 kitab/bölüm vardır. Bu 4341 hadisten 3002 adedi Kütüb-i Hamse sahiplerinin hepsi veya bazıları tarafından kitaplarında bulunan hadislerdir. Yani Kütüb-i Hamse'de bulunmayan 1339 hadis sadece *Sünen-i İbn Mâce*'de bulunmaktadır ki; bunlara “zevâid” denilmektedir. Eser Haydar Hatipoğlu tarafından Türkçeye çevrilmiş ve on cilt olarak “*Sünen-i İbni Mâce Tercemesi ve Şerhi*” adıyla 1982 yılında basılmıştır.³⁹ Hatipoğlu bu zevâid rivayetlerin 428 tanesinin sahih, 199 tanesinin hasen, 613 tanesinin zayıf ve 99 tanesinin münker, mekzûb veya vâhî (aslı

²⁴ Uğur Erman, *Hicri III. Asır Muhaddislerinin İdeolojik Aidiyetlerinin Hadis Rivayetlerine Yansımaları*, (Diyarbakır: Dicle Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2017), 69.

²⁵ Özpinar, Ömer, *Hadis Edebiyatının Oluşumu*, (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2013), 224-225.

²⁶ Koçyiğit, *Hadis Tarihi*, 210.

²⁷ Koçyiğit, *Hadis Tarihi*, 210, Güner, İbn Mâce'nin *Sünen*'i, 193-194.

²⁸ Sünen tanımı ile ilgili çeşitli yorumlar için Erkaya, *İbn Mâce*, 61.

²⁹ İbn Mâce, “Rasulullah (s.a.v)'ın hadisine ta'zim ve ona aykırı olanı tehdit” 2, (No 19, 20, 22, 24, 25, 26, 28, 29...)

³⁰ Özpinar, *Hadis Edebiyatının Oluşumu*, 234; Kiraz, Zafer, *Hadis Tarihinde Mukaddime Geleneği, Sünen-i Dârimî Örneği*, (Şanlıurfa: Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2014), 114, 115.

³¹ İbn Mâce, “Hidayete erdirilmiş Hulefâ-yi râşidînin sünnetine ittibâ” 6.

³² İbn Mâce, “Bid'at ve cedalden kaçınma” 7.

³³ İbn Mâce, “Re'y ve kıyastan kaçınma” 8.

³⁴ İbn Mâce, “Rasulullah (s.a.v)'in sahabîlerinin fazileti” 11.

³⁵ İbn Mâce, “Hâriciler hakkında” 12.

³⁶ İbn Mâce, “Cehmiyye'nin inkâr ettikleri” 13.

³⁷ Aydın, Abdullah, “*Dârimî*”, 8/495; Kandemir, M. Yaşar, “Müslim b. Haccac”, 32/93-94.

³⁸ İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd Mâce el-Kazvîni, *Sünen-i İbn Mâce*, nşr. M. Fuad Abdülbaki, 2 cilt, Kahire: Dâru'l-İhyâi'l-Kütüb 1373/1953.

³⁹ İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd Mâce el-Kazvîni, *Sünen-i İbni Mâce*, çev. Haydar Hatipoğlu, İstanbul, Kahraman Yayınları, 2018. (Eser mütercim tarafından “*İbni Mâce*” şeklinde başlıklandırılmıştır. Biz de atıfları böyle verdik.)

yok) olduğunu belirtir.⁴⁰ Aynı bilgileri A'zamî, Güner, Erkaya ve Bağcı da vermektedir.⁴¹ Ne var ki Erkaya bu bilgileri verdikten sonra mevzu, münker ve metruk rivayetlerin sayısını 170'e çıkarır.⁴² Erkaya tafsilatlı bir çalışma ile bu sayının artacağı öngörüsünde bulunmaktadır.⁴³ Ayrıca Erkaya ve Güner, *Sünen*'de bin kadar rivayetin delil olarak kullanılamayacağını da belirtmişlerdir.⁴⁴

Sünen'in içerisinde çok az tekrarın bulunması,⁴⁵ kullanımının kolay olması, tertibinin güzel oluşu ve bab başlıklarının fıkıh konularına göre tasnif edilmesi en çok övülen özellikleri olarak gösterilmektedir.⁴⁶ Bunlardan başka, "kitap ve babların tanzimi bakımından en mükemmel eserlerden biri olduğu pek çok muhaddis tarafından kabul edilmiştir" denilir.⁴⁷ Eserde 3002 hadis Kütüb-i Hamse'de olmayan ayrı isnadlarla rivayet edilmiş böylece bu hadisler güçlenmiştir.⁴⁸ Kütüb-i Hamse'ye dâhil edilerek altıncı kitap olarak kabul görmüş ve böylece şöhret kazanmıştır.

Sünen'e yöneltilen övgülere nispetle eleştiriler bir hayli çoktur. Eleştirilerin en önemlisi, yalancılık ve hadis hırsızlığı ile itham edilmiş bazı ravilerden rivayetlerin alınmasıdır.⁴⁹ Bundan dolayı İbnü'l-Esir (öl. 630/1233), Mahlâtî (öl. 762/1360), İbn-i Hâcer (öl. 852/1448) ve Kastallânî (öl. 923/1517) gibi muhaddisler *Sünen*'in Kütüb-i Hamse ile zikredilmesini kerih görmüşlerdir.⁵⁰ Eserin eleştirilen diğer önemli yönü; münker ve az sayıda da olsa uydurma rivayetlerin olmasıdır. Güner, Zehebî'nin bundan dolayı "eserin sıhhatine gölge düşmüştür" ve "eserde delil olarak kullanılamayacak bin kadar rivayet vardır" değerlendirmesini dile getirir.⁵¹ "Az sayıda kaynaktan derlenmiş olması ve büyük çapta İbn Ebî Şeybe'nin (öl. 235/849) *el-Musannef*'ine dayanması" da eserin eleştirilen yönlerindedir.⁵²

Ayrıca Ebû Dâvûd ve Tirmizî gibi müellifler zayıf hadis naklettiklerinde eserlerinde buna işaret etmişlerken İbn Mâce, mevzu bir rivayet aktardığında bile bunu belirtmeden geçmiştir.⁵³ Bu da onun ve eserinin değerini azaltan bir başka önemli faktördür. Esasen onun naklettiği hadisler hakkında bir sıhhat değerlendirmesi yapmaması naklettiği mevzu rivayetler için de geçerlidir. Bu durum muhtemelen rivayet senedinde yer alan kişilerin selef-i salihînden olmaları sebebiyle sikalıklarına olan güvenle alakalı olmalıdır. Öte yandan İbn Mâce'nin mevzû rivayetleri kendi din anlayışına uygun olarak bilerek naklettiğini düşünmek ise sû-i zandan öte bir anlam taşımaz.

Sünen hakkında en ciddi eleştiri ise çağdaş araştırmacılardan Hadis alanında doktora düzeyinde İbn Mâce üzerine Türkiye'de tek müstakil çalışma yapan Erkaya'dan gelmiştir. O, *Sünen*'in bize intikalinde ciddi şüpheler bulunduğunu dile getirerek, "*Sünen*'in rivayetinde ciddi inkıtalar, ölmüş kişilerden rivayetler ve 6-7 yaşındaki çocukların nakilde bulunması söz konusudur" şeklinde tespitlerde bulunmuştur. Yine Erkaya, *Sünen*'in bu kadar eleştirildiği halde İbn Mâce'nin nasıl "sika", "sebt", "sâduk", "imam" vb. şeklinde taltif edildiğini sorgulayarak, mezhebî aidiyetin bu türlü yorumlarda etkili olduğunu belirtmiştir.⁵⁴ Kimi çağdaş araştırmacılar ise *Sünen*'in içerisinde altmış bir mevzu rivayet olduğunu dile getirmelerine rağmen, yine de İbn Mâce'yi övme eğiliminde olmuşlardır.⁵⁵

⁴⁰ İbn Mâce, *Sünen-i İbni Mâce*, 1, XXII.

⁴¹ A'zamî, *Hadis Metodolojisi*, 146; Güner, "İbn Mâce'nin *Sünen*'i", 193; Erkaya, *İbn Mâce*, s. 63; Bağcı, H. Musa, "İbn Mâce'nin *es-Sünen* Adlı Eserinin Mukaddime'sinin Tahlili", *e-Şarkiyat İlmî Araştırmalar Dergisi*, 3 (2010), 16.

⁴² Erkaya, *İbn Mâce*, 63.

⁴³ Erkaya, *İbn Mâce*, 63.

⁴⁴ Erkaya, *İbn Mâce*, 4; Güner, "İbn Mâce'nin *Sünen*'i", 197.

⁴⁵ A'zamî, *Hadis Metodolojisi*, 148.

⁴⁶ Erkaya, *İbn Mâce*, 41.

⁴⁷ A'zamî, *Hadis Metodolojisi*, 148.

⁴⁸ Güner, "İbn Mâce'nin *Sünen*'i", 195.

⁴⁹ Koçyiğit, *Hadis Tarihi*, 250.

⁵⁰ A'zamî, *Hadis Metodolojisi*, 147.

⁵¹ Güner, "İbn Mâce'nin *Sünen*'i", 197.

⁵² Erkaya, *İbn Mâce*, 37.

⁵³ A'zamî, *Hadis Metodolojisi*, 147.

⁵⁴ Erkaya, *İbn Mâce*, 201.

⁵⁵ Bu yorum şöyledir; "İbn Mâce, dünya malını toplamaya talip olmayan ve ümerânın kapısına gitmeyen âlimleri sevmiş ve takdir etmiştir. Kendisi sade bir hayat sürdürmeyi seçmiş dünya malını toplama, makam ve mevki peşinde koşmaya

Sünen'in içeriğinde İbn Mâce'nin on iki yerde ravilerin hakkında kısa açıklama yaptığı ve altı yerde de metin hakkında çok kısa değerlendirmelerde bulunduğu nakledilmiştir.⁵⁶ Anlaşıldığı kadarıyla İbn Mâce eserinde sadece Hz. Peygamber'in hadislerini toplamak istemiş ve eserine kendi sözünü zorunlu olmadıkça dâhil etmemiştir. Bu yaklaşım onun, Ahmed b. Hanbel'in, kitapların sadece rivayetlerden teşekkül etmesi ve âlimlerin kişisel yorumlarının eserlerden çıkarılması gerektiği⁵⁷ fikirlerinden etkilendiğini göstermektedir.

3. İbn Mâce'nin Mezhebi

İbn Mâce'nin *Sünen*'indeki hadisler onun din anlayışını yansıtır mı? Sorusu düşünülmesi gereken bir sorudur. O, sadece aldığı hadisleri yazmış olsaydı, yani eserine bir mukaddime yazmamış ve eserini fikhin konularına göre tertip etmemiş olsaydı bu sorunun cevabı çok daha zor olurdu.

İbn Mâce'nin eserini ilk defa Kütüb-i Hamse'ye dâhil eden Tâhir el-Makdisî onun mezhebi hakkında her hangi bir bilgi vermez.⁵⁸ Çağdaş araştırmacılardan Bağcı, *Sünen*'in mukaddime kısmının tahlilini yaparken, İbn Mâce'nin şer'î bütün meselelerde muhakkak bir hadise dayanılması gerektiğini ileri süren bir bakış açısına sahip olduğundan hareketle "Ehl-i hadis" mezhebinden olduğu sonucuna ulaşmıştır.⁵⁹ Erkaya ise, Şah Veliyullah Dehlevî'den (öl. 1176/1762) nakille onun "Hanbelî", Tâhir el-Cezâiri'den nakille "Ehl-i hadis" mezhebinde olduğunu, Enver el-Keşmîrî'ye göre ise İbn Mâce'nin mezhebinin bilinmediğini belirtir.⁶⁰ O, mevcut bilgilerden hareketle İbn Mâce'nin "Ehl-i hadis mezhebi üzerine" olduğu tespitini yapar.⁶¹

Biz ise İbn Mâce'nin mezhebinin dolayısıyla din anlayışını tespit ederken onun eserinin içeriğine bakmanın gerekli olduğunu düşünüyoruz. Çünkü o, *Sünen* gibi ahkâm hadislerinin fikh konularına göre tertip edildiği bir kitap yazarken eserini telif etme sebebini veya amacını belirtmemiş ancak eserinin başına dönemin itikadî tartışmaları ile ilgili hadisleri sıraladığı bir mukaddimeye yer vermiştir. Bu noktadan hareketle onun eserinin içeriğini, mukaddimesini, din anlayışını ve diğer mezheplere olan bakış açısını bu bölümde ele alıp tespit etmeye çalışacağız. Rivayetleri belirli başlıklar altında toplamak demek olan tasnif zaten muhaddisin yorumunu yansıtmaktadır. Ayrıca klasik hadis eserlerindeki tasnif, dönemin tartışılan konularını da bizlere aktarmaktadır.⁶² Onun din anlayışına geçmeden önce mukaddime hakkında kısa bir bilgi vermenin yerinde olacaktır.

Mukaddime, sözlükte "öne geçmek" anlamına gelir. Buna istinaden ordunun öncü birliğine "mukaddimetü'l-ceyş" adı verilir. Buradan hareketle kitapların ve ilmî bahislerin başında yer alan önsöz, sunuş ve giriş yazılarına mukaddime denilir.⁶³ İbn Mâce'nin mukaddimesi, hadis tarihinde mukaddime geleneğinin ilk örnekleri olan Dârimî'nin *Sünen*'i ve Müslim'in *Sahih*'inden sonra üçüncü sırada yer alır. Yapılan bir çalışmada İbn Mâce'nin mukaddimesi ile Dârimî'nin mukaddimesinin usul ve içerik açısından birbirine benzediği, Müslim'in mukaddimesinin ise içerisindeki amaç belirten ifadeler itibarıyla bu iki mukaddimededen ayrıldığı tespit edilmiştir.⁶⁴

---

asla tenezzül etmemiştir. O, hayatta iki şeyi oldukça önemsemiştir: İslam'ı neşretmek ve ilim tahsilini yapmak." Bk. Saleh Saleh-Khalid Ahmed, "Ebû Dâvûd Ve İbn Mâce Sünenlerinde Mevzu Hadisler", *International Social Mentality and Researcher Thinkers Journal*, 6/39, (2020), 2756-2775.

⁵⁶ Erkaya, *İbn Mâce*, 46-52.

⁵⁷ Koçinkağ, Mansur, "Erken Dönem Fıkıh Düşüncesinde Ehl-i Re 'y ve Ehl-i Hadis Ayrımı", *Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 10 (2017), 53-78.

⁵⁸ Bk. Tâhir el-Makdisî, *Kütüb-i Sitte*, 37 vd.

⁵⁹ Bağcı, *İbn Mâce*, 18.

⁶⁰ Erkaya, *İbn Mâce*, 43.

⁶¹ Erkaya, *İbn Mâce*, 43.

⁶² Kırbaşoğlu, Hayri, "Hadis/Sünnet İlminin Yeniden İnşası", *Hadis'in Dünyü Bugünü ve Geleceği Sempozyumu*, (Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi, 1993), 13-22.

⁶³ Durmuş, İsmail, "Mukaddime" 31/ 115.

⁶⁴ Kıraz, Zafer, *Hadis Tarihinde Mukaddime Geleneği, Sünen-i Dârimî Örneği*, (Şanlıurfa: Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2014), 114, 115.

Klasik kaynaklarda mukaddimenin “mukaddimetü'l-kitab” ve “mukaddimetü'l-ilm” şeklinde iki kısma ayrıldığı belirtilir.⁶⁵ Ancak İbn Mâce'nin kaleme aldığı mukaddime içerik olarak bu iki türe de benzemektedir. Çünkü mukaddimetü'l-kitablarda eserin yazılış amacı, muhtevası gibi bilgiler verilirken *Sünen*'deki mukaddime böyle bilgiler yoktur. Aynı şekilde mukaddimetü'l-ilmde eserin ait olduğu ilim dalına ait bilgiler yer alırken *Sünen*'de hadis usulüyle ilgili de bilgi bulunmaz. Dolayısıyla biz *Sünen*'in mukaddimesinin klasik mukaddime geleneğinin dışında olduğunu görüyoruz.

Sünen'in mukaddimesi 24 bab 266 hadisten oluşmaktadır. Bu babların başlıkları bile onun mezhebî aidiyetini anlamaya yetecek niteliktedir. O, “*Rasulullah'ın sünnetine ittibâ etmenin gerekliliği*”⁶⁶ babı ile başlamış, sonra “*Rasulullah'ın hadisine tazîm ve ona muâriz olanı tehdit*”⁶⁷ babında toplam yirmi iki hadis vermiştir.

İbn Mâce, bu ilk iki babda Rasulullah'ın sünnetine koşulsuz itaati telkin eden hadisleri nakletmiş,⁶⁸ ona itaatin aslında Allah'a itaat olduğunu vurgulamıştır.⁶⁹ Bu hadislerin hemen ardından bir cemaatin daima Allah tarafından her dönemde kıyamete kadar var olacağını, Allah tarafından destekleneceğini ve halkın bu cemaate zarar veremeyeceğini ve bu cemaatin kıyamete kadar her zaman muhaliflerine galip geleceğini ifade eden rivayetleri sıralamıştır.⁷⁰ Şüphesiz İbn Mâce bu hadislerdeki cemaatin, Ehl-i hadis olduğunu vurgulamaya çalışmaktadır. Devamında ise “erike” hadisi olarak bilinen; Rasulullah'ın hadislerinin bir kişiye ulaştığında o kişinin süslü tahtına yaslanıp “*bu Allah'ın kitabında yoktur*” dediği ve Rasulullah'ın “*sizi böyle bulmayayım*” uyarısında bulunduğu hadislere yer verilmiştir.⁷¹ Bu iki babda “*dinde olmayan bir şeyi ihdas edenin, ihdas ettiğinin merdut ve batıl olduğunu*” beyan eden rivayet de bulunmaktadır.⁷² Eserine bu iki babdaki hadislerle başlaması onun din anlayışını yansıtan ve sünnete verdiği değeri gösteren önemli ipuçlarıdır.

Ehl-i hadis din anlayışının tipik bir örneği olarak üçüncü, dördüncü ve beşinci bablarda “*Rasulullah'dan hadis rivayet ederken ihtiyatlı olma*”, “*Rasulullah'ın üzerine yalan uydurmanın ağır vebali*” ve “*yalan olduğunu bildiği veya sandığı halde hadis rivayet etme*” bablarında on dokuz hadis verilmekte⁷³ devamında ise Hulefâ-yi râşidinin sünnetine sarılma ve onlara itaat etmeyi telkin eden hadisleri sıralamaktadır.⁷⁴ Ardından bid'ate karşı tevakku etmeyi, cedelden kaçınmayı⁷⁵ re'y ve kıyastan uzak durmanın gerekliliğini⁷⁶ müstakil bablarla belirtmiştir. İman babında,⁷⁷ amelin imana dâhili,⁷⁸ iman artması ve eksilmesi,⁷⁹ kader babında kadere teslimiyet,⁸⁰ kader hakkında konuşanın hesaba çekileceği,⁸¹ sahâbilerin fazileti babında; ashâba sövülmemesi⁸² gerektiği ve meşhur sahâbilerin hepsinin faziletlerini ifade eden rivayetleri vermiştir.⁸³ Bununla birlikte Rasulullah'ın hadisini

⁶⁵ Durmuş, İsmail, “*Mukaddime*” 31/ 115. Bağcı, *İbn Mâce*, 17.

⁶⁶ İbn Mâce, “*Rasulullah (s.a.v)'in sünnetine ittibâ*” 1.

⁶⁷ İbn Mâce, “*Rasulullah (s.a.v)'in hadisine ta'zim ve ona aykırı olanı tehdit*” 2.

⁶⁸ İbn Mâce, “*Rasulullah (s.a.v)'in sünnetine ittibâ*” 1, (No 1, 2)

⁶⁹ İbn Mâce, “*Rasulullah (s.a.v)'in sünnetine ittibâ*” 1, (No 3)

⁷⁰ İbn Mâce, “*Rasulullah (s.a.v)'in sünnetine ittibâ*” 1, (No 6, 7, 8, 9 ve 10)

⁷¹ İbn Mâce, “*Rasulullah (s.a.v)'in hadisine ta'zim ve ona aykırı olanı tehdit*” 2, (No 12 ve 13) Bu rivayet üzerindeki tartışmalar için bk., Özafşar, M. Emin, “*Polemik Türü Rivayetlerin Gerçek Mahiyeti*”, *İslamiyat*, 1/3 (1998), 19-41.

⁷² İbn Mâce, “*Rasulullah (s.a.v)'in hadisine ta'zim ve ona aykırı olanı tehdit*” 2, (No 14)

⁷³ İbn Mâce, “*Rasulullah (s.a.v)'den hadis rivayet ederken ihtiyatlı olma*”; “*Rasulullah'ın üzerine yalan uydurmanın ağır vebali*” 4; “*Yalan olduğunu bildiği veya sandığı halde hadis rivayet etme*” 5.

⁷⁴ İbn Mâce, “*Hidayete erdirilmiş Hulefâ-yi râşidinin sünnetine ittibâ*” 6, (No 42, 43 ve 44)

⁷⁵ İbn Mâce, “*Bid'at ve cedelden kaçınma*” 7, (No 45, 46, 47, 48, 49, 50 ve 51)

⁷⁶ İbn Mâce, “*Re'y ve kıyastan kaçınma*” 8, (No 52, 53, 54, 55 ve 56)

⁷⁷ İbn Mâce, “*İman*” 9.

⁷⁸ İbn Mâce, “*İman*” 9, (No 65)

⁷⁹ İbn Mâce, “*İman*” 9, (No 61, 74 ve 75)

⁸⁰ İbn Mâce, “*Kader*” 10, (No 76 ile 92 arası)

⁸¹ İbn Mâce, “*Kader*” 10, (No 84)

⁸² İbn Mâce, “*Rasulullah (s.a.v)'in sahâbilerinin fazileti*” 11, (No 161 ve 162)

⁸³ İbn Mâce, “*Rasulullah (s.a.v)'in sahâbilerinin fazileti*” 11. (Bu bab 73 hadisle *Mukaddime*'nin en hacimli babıdır.)

gizlemenin kötülüğüne vurgu yaptığı gibi ilim tebliğ etme babında ise hadisleri tebliğ etmenin mükâfatına pek çok hadisle vurgu yapmıştır.⁸⁴

İbn Mâce, Hz. Peygamber'in dilinden *Hâricîyye*,⁸⁵ *Cehmiyye*⁸⁶ *Mürchie* ve *Kaderiyye*⁸⁷ gibi muhalif mezheplerin açık açık zemmedildiği ve İslam'ın dışında olduklarını ifade eden rivayetleri de bir araya getirmiştir. Onun sahabenin fazilet sıralamasında sırasıyla Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Ali, ardından aşere-i mübeşşereyi takip ettiğini ancak Muâviye'ye yer vermediğini belirtmeliyiz.⁸⁸ Bu sıralamayı takip etmesi, hem Hâricîlere hem de Şîî tabanlı tüm fırkalara karşı kendi mezhebî aidiyetini savunmaya yöneliktir.

Örnekleri ve konu başlıklarını çoğaltmak mümkündür. Ancak verdiğimiz bab başlıklarından ve içeriklerinden yola çıkarak onun Mürchie'ye, Kaderiyye'ye, Şîa'ya, Cehmiyye'ye/Mu'tezile'ye, Hâricîyye'ye ve Ehl-i re'y'e mensup olmadığı anlaşılmaktadır. Tüm bu bab başlıkları ve içerikleriyle onun Ehl-i hadis mezhebinde olduğu ortadadır. Bununla birlikte Ahmed b. Hanbel'in karizmatik ve sembolleşen kişiliğine genç yaşlarında şahit olan ya da tesiri altında kalan İbn Mâce'nin henüz Hanbelîlikten bahsetmek için erken olsa da İbn Hanbel'in bakış açısına meyiletmesi muhtemeldir diye düşünüyoruz. Onun Hanbelî şahıslarla doğrudan teması olduğunu ancak Muâviye hakkındaki menfi tutumunu gösteren ve onu "hâkimiyeti altında oturulamayacak" birisi olarak nitelendiren rivayetinden⁸⁹ dolayı Hanbelîlerle tamamen uzlaşmadığını belirtmeliyiz. Sonuç olarak ise İbn Mâce'nin Hanbelî mezhebinden olmasa da her halükarda Ehl-i hadisın kuvvetli savunucularından olduğu izahatın varestedir.

4. İbn Mâce'nin Din Anlayışı

İbn Mâce'nin mezhebinin ismi olan Ehl-i hadis/Ehlü'l-hadis veya aynı anlamlardaki Sâhibü'l-hadis, Ashâbü'l-hadis tabirlerinin, sahabîler zamanından beri kullanıldığı nakledilir. En çok hadis rivayet eden yedi sahâbîden biri olan Ebû Saîd el-Hudrî (öl. 74/693-94)'nin hadis öğrenmeye çalışan gençlere, "Siz bizim halefimiz ve bizden sonraki Ehl-i hadissiniz" dediği rivayet edilir. Bu tabirlerle, hadis öğrenim ve öğretimiyle uğraşan, râvilerin durumlarını bilen ve hadisi ilgilendiren bütün konularda söz sahibi olan kimseler kastedilmektedir.⁹⁰ Ancak Ehl-i hadis, sadece hadisler konusunda derinleşmiş bir meslek grubu olmayıp, Mu'tezile, Şîa ve Mürchie kadar etkili olmuş II/VIII. asrın ikinci yarısında teşekkül etmiş önemli ekollerden birisidir.⁹¹ Eş'arî onları müstakil bir mezhep olarak ayrı bir başlıkta eserinde nakleder.⁹² Mu'tezile, Şîa, Mürchie ve Mâtürîdîler ise onları, Haşviyye, Nâbite, Mucbire, Cebriyye, Müşebbihe ve Mücessime bazen de mecazî olarak el-Ğusa (sel artıkları) ve el-Ğusr (insanların en rezilleri) olarak isimlendirirler.⁹³

İbn Kuteybe (öl. 276/889), *Te'vilü muhtelifi'l-hadîs* isimli eserinde Ehl-i hadisi; "Şarkta ve garpta, karada ve denizde, bulabilecekleri her yerde Rasulullah'ın hadislerini aramakla Allah'a yaklaşanlar" olarak tanımlar. Onların tek bir hadisi rivayet eden kişiden duymak için çok meşakkatli yolculuklara katlandıklarını ifade eder. Onların hadisler üzerine yaptıkları çalışmalarla hakkın gizli iken

⁸⁴ İbn Mâce, "İlim tebliğ etme" 18; "İnsanlara hayrı öğreten", 20; "İlimden faydalanmak ve onunla amel etmek", 23; "Kendisine sorulanı gizleyen", 24.

⁸⁵ İbn Mâce, "Hâricîler hakkında" 12.

⁸⁶ İbn Mâce, "Cehmiyye'nin inkâr ettikleri" 13.

⁸⁷ İbn Mâce, "İman" 9, (No 73)

⁸⁸ İbn Mâce, "Hidayete erdirilmiş Hulefâ-yı râşidinin sünnetine ittibâ" 6; "Rasulullah (s.a.v)'in sahabilerinin fazileti" 11.

⁸⁹ İbn Mâce, "Rasulullah (s.a.v)'in hadisine ta'zim ve ona aykırı olanı tehdit" 2, (No 18)

⁹⁰ Aydın, Abdullah, "Ehl-i Hadis", 10/507.

⁹¹ Kutlu, *Selefilîğin Fikri Arka Planı*, 210.

⁹² Eş'arî, Ebu'l-Hasen Ali b. İsmail b. Ebi Bişr İshak b. Salim el-Eş'arî el-Basri, *İlk Dönem İslam Mezhepleri Tarihi Makâlâtü'l İslamiyyîn ve İhtilafü'l-Musallîn*, çev. Recep Demirel, (İstanbul: İ'tisam Yayınları, tarihsiz), 228-233.

⁹³ İbn Kuteybe, *Hadis Müdafası*, 95. Kutlu, *Selefilîğin Fikri Arka Planı*, 60, 61, 210. Kutlu, Mutezili âlimlerden Cahız (öl. 255/869), Hayyat (öl. 300/912) ve Ebu'l-Kasım el-Belhi'nin (öl. 319/931) Ehl-i hadis yerine 'Haşviyye' ifadesini kullandıklarını belirtir. Bk. Kutlu, *Selefilîğin Fikri Arka Planı*, 60-61.

ortaya çıktığını, pek çok uydurma sözün hadisçiler sayesinde yalan olduğunun anlaşıldığını örneklerle açıklar.⁹⁴

Eş'arî, Ehl-i hadisin din anlayışını *Makâlât*'ta şöyle özetler; Rasulullah'tan sika ravilerle gelen hiçbir rivayeti reddetmezler bu rivayetlere 'nasıl' ve 'niçin' demezler ve böyle demeyi bid'at görürler. Kitab ve sünnete sarılıp, dinin önderleri olan selef tabi olmayı gerekli görürler. İmanın söz ve amel olduğunu, iman arttığını ve eksildiğini kabul ederler. Cedel ve kader konusunda tartışmayı çirkin görürler ve Kur'an'ın yaratılmış olmadığını, kelamın hem vakf hem de lafz olduğunu ve ayrıca bid'ate davet eden herkesten uzaklaşmayı gerekli görürler.⁹⁵

Bağdâdî *el-Fark beyne'l-fırak*'ta sünnet ve cemaat ehlini sekiz sınıfa ayırır. Üçüncü sınıf olarak Nebi'den gelen sağlam haberleri ve sünnetlerin yolları ile ilgili bilgilere sahip olanları ve bunlardan sahih ile zayıfın ayırımını yapabilenleri sayar. Onların cerh ve ta'dil'in sebeplerini bildiklerini ve bu husustaki bilgilerine sapık mezhep mensuplarının bid'atlarından bir şey karıştırmadıklarını ifade eder.⁹⁶

Şehristânî ise Ehl-i hadisi, coğrafi olarak "Hicaz ehli" diyerek tesmiye edip 'bir haber veya eser varken celî veya hafî kıyasa yönelmeyenler' olarak tanımlar. Yine Şehristânî, onların bu isimle anılmalarının sebebini hadisleri tahsil etmeleri, haberleri nakledip hükümleri bu haberler üzerine bina etme hususunda büyük ihtimam göstermelerini gerekçe olarak saymıştır.⁹⁷

Ehl-i hadisin tarihî serüvenini ya da ilk nüvelerini I/VII. asra yani sahabe devrine kadar gerilere götüren bir anlayış mevcuttur.⁹⁸ Bu anlayışa göre Emevi devleti, iktidarını korumak için mevâlî ile başlayan dinde alışkın olunmayan söylemlere karşı bir refleks göstermiş ve Ehl-i hadisin teşekkülü böylece resmi otoriteyi arkasına alarak başlamıştır. Ömer b. Abdülaziz (öl. 101/ 720) bu zihniyetin temsilcilerini göreve çağırması ve onlardan bid'atleri yok etmelerini, halkı Peygamber'in yoluna "ilme" çağırmalarını istemiştir. Uyar, Yuhmid el-Evzâ'ten (öl. 157/774) nakille Ömer b. Abdülaziz'in idarecilerine yazdığı mektuplarında bunu açıkça dile getirdiğini bildirir.⁹⁹ Böylelikle vefatları yaklaşık 130/747 yılından sonraya rastlayan ve belirli şehirlerde toplanan bu âlimlerin Ehl-i hadisin çekirdeğini oluşturduğu düşünülür. Onların tam listesi verilmekle birlikte¹⁰⁰ ilkleri ve en önemlileri; Zührî (öl. 124/ 742), Süfyân es-Sevrî (öl. 161/778), Evzâ'ten (öl. 157/774), İmam Mâlik (öl. 179/795), Süfyân b. Uyeyne (öl. 198/814), eş-Şâfiî (öl. 204/820) ve Ahmeb b. Hanbel'dir. (öl. 241/855)¹⁰¹

Ehl-i hadisin hâkim anlayışı Müslümanları içinde buldukları parçalanmışlıktan kurtarmak, toplumsal hayatı idealleştirilen Hz. Peygamber dönemine göre şekillendirmek, birlik ve bütünlük içerisinde yaşatmaktır. Onlar, bu parçalanmışlığın çözümünün Kur'an'da ve Kur'an'ın yanı sıra Hz. Peygamber'in hadislerinde, sahabe ve tâbiûnun sözlerinde olduğunu kabul ederler. Onlar hadisleri bir araya toplayıp konularına göre tasnif eden, genelde görüşlerini hadislere dayandıran, onlara bağlanmayı teşvik eden, kitap ve hadisten bağımsız re'y kullanmaktan sakındıran ve re'y kullananları eleştiren kimseler olarak temayüz ederler.¹⁰² Aynı zamanda onlar Allah tarafından şeriatın ve ilmin koruyucuları olarak seçildiklerine inanırlar. Kendilerini İslam'ın merkezine yerleştiren bu ekol diğer tüm oluşumları bid'at ehli kendilerini ise bid'atlerin yıkıcıları olarak konumlandırmıştır.¹⁰³ Bu şekilde bir zihniyet inşa eden hadis ekolü âlimleri, rivayet olmayan konuda "bilmiyorum" demeyi ya da susup meseleyi çözümsüz bırakmayı tercih ediyorlardı. Örneğin tâbiünden eş-Şâbi'ye (öl. 104/722) Hz. Peygamber'den

⁹⁴ İbn Kuteybe, *Hadis Müdafası*, 88-91.

⁹⁵ Eş'arî, *Makâlât*, 230-233.

⁹⁶ Bağdâdî, Ebû Mansur Abdülkâhîr b. Tâhîr b. Muhammed et-Temimî, *Mezhepler Arasındaki Farklar*, çev. E. Ruhi Fığlalı, (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 9. Baskı, 2018), 247.

⁹⁷ Şehristânî, Şehristânî, Ebû'l-Feth Tacuddin (Lisanuddin) Muhammed b. Ahmed, *Milel ve Nihal Dinler, Mezhepler ve Felsefi Sistemler Tarihi*, çev. Mustafa Öz, (İstanbul: Litera Yayıncılık, 5. Baskı, 2019), 194. Ayrıca Şehristânî aynı yerde onların önemli isimlerini de vermektedir.

⁹⁸ İşcan, M. Zeki, *Selefilik İslami Köktenciliğin Tarihi Temelleri*, (İstanbul: Kitap Yayınevi, 6. Baskı, 2017), 56, 57.

⁹⁹ Uyar, Ahmet, "Hadisleri/Sünneti Anlamada Farklı Yaklaşımlar, Ehl-i Hadis ve Ehl-i Re'y Ekolleri", *Blimname*, 5/2 (2004), 41.

¹⁰⁰ İbn Nedim, *el-Fihrist*, 738-761; Kutlu, *Selefilik'in Fikri Arka Planı*, 233-235.

¹⁰¹ Kutlu, *Selefilik'in Fikri Arka Planı*, 72.

¹⁰² Kutlu, *Selefilik'in Fikri Arka Planı*, 55.

¹⁰³ İşcan, *Selefilik*, 117.

şöyle bir söz naklettirilmiştir: “Ümmetimin kıyaslama yapmadıkça helak olmaz, ne zaman ki kıyaslama yaparlar, işte o zaman helak olurlar.”¹⁰⁴

Aynı konuda akli bir takım istidlallerde bulunup re’ye başvurmanın kötülüğüne, etnik unsurları kullanan bir gönderme Hz. Peygamber’e nispet edilir ki bu rivayete mevâliden olan İbn Mâce de eserinde yer vermiştir.¹⁰⁵ Rivayet şudur; “İsrail oğullarının işi normal olarak devam ediyordu. Nihayet çeşitli milletlerden aldıkları esir kadınlardan doğan yeni nesil/ mevâlî türedi ve bu nesil re’y ile hüküm vermeye başlayınca, hem kendilerini hem de İsrailoğullarını dalalete sürükleyip götürdüler. Böylece onların işleri anormale dönmüştür.”¹⁰⁶ Hadis taraftarı olarak bilinen Süfyân es-Sevri’nin bu rivayet hakkındaki yorumunun şöyle olduğu nakledilir: “Biz bu hadis üzerine düşündük ve anladık ki; Medine’de re’yi ilk konuşan Rebâa, Kufe’de Ebû Hanîfe, Basra’da ise Osman el-Bettî’nin üçü de esir çocuklarıdır.”¹⁰⁷ Böylelikle Arap olmayanlara karşı duyulan antipati de gözler önüne serilmiştir. Ebû Hanîfe ve diğer bir kısım re’y ekolü mensuplarının fıkıh alanındaki farklılıkları ve bu farklılıklardan ötürü ortaya çıkan Ehl-i hadisin olumsuz tepkileri, salt olarak re’yi kullanma olarak açıklanamaz. Burada önemli bir faktör daha vardır ki, o da Ebû Hanîfe ve arkadaşlarının genellikle mevâlî kesiminden oluşudur.¹⁰⁸

5. Ehl-i Hadis İçerisindeki Konumu

III/IX. asır hadis tarihinde, “tasnif dönemi” olarak isimlendirilmiştir. Bu tasnif döneminde; fıkıhın Ehl-i re’y’in elinde gelişmesine tepki olarak, re’ysiz bir fıkıh arayışı söz konusudur. Buhari, Müslim ve diğer meşhur muhaddisler için geçerli olan bu durum İbn Mâce için de geçerlidir. Dolayısıyla bu türden bir eser kaleme alan İbn Mâce’nin ilk muhalif olarak gördüğü zümre Ehl-i re’ydir denilebilir. Onun re’y karşısındaki tavrını tespit etmemiz Ehl-i hadis içerisindeki konumunu belirlemeye yardımcı olacaktır.

Ahmed b. Hanbel’in, Ebû Hanîfe, Ebû Yusuf (öl. 182/798), Muhammed b. Hasan (öl. 189/805), Mâlik, Şâfiî ve Ebû Sevr gibilerinin fıkıh kitabı yazarak bid’ate düştüklerini ve bu tarz kitap yazanların Hz. Peygamber’in hadislerini terk ettiklerini ifade ettiği nakledilir. Ayrıca İbn Hanbel’in rivayetler daha baskın olmasına rağmen, Mâlik’in *Muvatta’* ve Süfyân’ın *Câmi’* adlı eserleri hakkında dahi katı bir tutum sergilediği de aktarılır.¹⁰⁹ Buradan hareketle çocukluk dönemi *Mu’tezile Mihnesi*’nde geçmiş İbn Mâce’nin, sadece “hadis”lere dayalı bir fıkıh eseri yazmasındaki en önemli saik İbn Hanbel’in bu tavrıdır denilebilir.

Onun re’y karşısındaki tutumu *Sünen*’in içeriğine de yansımıştır. O, “*Re’y ve kıyastan sakınma*”¹¹⁰ başlığında re’y ve kıyası kullananları doğrudan hedef almış ve içerisinde beş hadis nakletmiştir.¹¹¹ Ancak Hz. Peygamber’in sağlığında dinî ve dünyevî meselelerde re’yi ile içtihat bulduğu kabul edilir. Nitekim O’nun Kur’ân’ın şahitliğinde ilahi bir takım uyarılara maruz kalması kimi zamanlarda kendi içtihadına göre davranmasının doğal bir sonucu olarak değerlendirilir.¹¹² Hz. Peygamber’in ashabından bazıları da re’y ile içtihat bulmuş ve Hz. Peygamber onları onaylamıştır. Pek çok örneği olmakla beraber “Muaz hadisi” olarak bilinen meşhur rivayette Hz. Peygamber, Kur’ân ve sünnette hükmü bulunmayan konularda Muâz b. Cebel’in (öl.17/638) re’yi ile içtihat edip karara varmasını memnuniyetle karşılar.¹¹³

¹⁰⁴ Gürler, *Ehl-i Hadisin Düşünce Yapısı*, s. 213.

¹⁰⁵ İbn Mâce, “Re’y ve kıyastan kaçınma” 8, (No 56)

¹⁰⁶ Gürler, *Ehl-i Hadisin Düşünce Yapısı*, s. 144. İbn Mâce, “Re’y ve kıyastan kaçınma” 8, (No 56)

¹⁰⁷ Alibekiroğlu, Fatmanur, *Ehl-u’r-rey’in İtikadi Boyutu (Ebu Hanîfe Örneği)*, (Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2011) 67.

¹⁰⁸ Gürler, *Ehl-i Hadisin Düşünce Yapısı*, 144.

¹⁰⁹ Koçinkağ, “Erken Dönem Fıkıh”, 60.

¹¹⁰ İbn Mâce, “Re’y ve kıyastan sakınma”, 8

¹¹¹ İbn Mâce, “Re’y ve kıyastan sakınma”, 8.

¹¹² Gürler, *Ehl-i Hadisin Düşünce Yapısı*, 34.

¹¹³ Özşenel, *Sünnet Ve Hadisi Değerlendirme*, 42-45; Gürler, *Ehl-i Hadisin Düşünce Yapısı*, 25-42; Bedir, Murteza, *Fıkıh Mezhep Sünnet Hanefî Fıkıh Teorisinde Peygamber’in Otoritesi*, (İstanbul: Dem Yayınları, 2. Baskı, 2017), 67;

Muâz hadisinin re'ye, içtihad ve kıyasa kaynaklık eden bu varyantı İbn Mâce'den önce yaşayıp vefat eden Şafîî, İbn Sâ'd (öl. 230/845) ve Ahmed b. Hanbel tarafından nakledildiği gibi onun muasırlarından Dârimî, Ebû Dâvud (öl. 275/889) ve Tirmizî (öl. 279/892) tarafından da nakledilmiştir. ¹¹⁴ Ancak İbn Mâce, *Sünen*'inde "Muaz hadisi"nin ¹¹⁵ farklı bir varyantı olan ve sadece kendisinin rivayet ettiği yani "zevâid" olan bir rivayeti nakleder. ¹¹⁶ Bu rivayette Muâz b. Cebel'e; "Rasulullah beni Yemen'e vali olarak gönderdiği zaman şöyle buyurmuştu: Sakın bildiğinden başka bir şeyle hüküm verme ve meseleleri hal etme. Eğer müşkülün olursa onu aydınlığa kavuşturuncaya kadar veya mesele hakkında bana mektup yazıncaya kadar dur!" ¹¹⁷ *فَقِفْ حَتَّى تُبَيِّنَهُ أَوْ تَكْتُبَ إِلَيَّ فِيهِ* Ancak bu rivayetin senedindeki Muhammed b. Sâid b. Hassan b. Kays el-Esedî pek çok meşhur muhaddis tarafından hadis uydurmakla ve zındıklıkla itham edilmiştir. ¹¹⁸

İbn Mâce'nin, Ehl-i re'ye olan tavrı sebebiyle re'ye kaynaklık eden meşhur Muaz hadisi yerine, mezhebî saiklerle re'yden sakındıran bir rivayete eserinde yer verdiğini görüyoruz. Böylece onun, nas olmayan konularda aklî bir takım çıkarımlarda bulunarak nassa muvâfık olarak ulaşılan hüküm manasındaki re'ye, kimi Ehl-i hadis müelliflerinden daha olumsuz bir tavır aldığı anlaşılmaktadır. Çünkü yukarıdaki şekliyle Muaz rivayeti zevâiddir. Bu durum İbn Mâce'nin re'y konusunda Ehl-i hadis çizgisinin müfritlerinden olduğunu düşündürmektedir.

Onun diğer mezhepler konusunda da sert tutumu göze çarpmaktadır. Örneğin *الْخَوَارِجُ كِلَابٌ لِنَارٍ* "Hâricîler cehennem köpekleridir" denilerek Hz. Peygamber'in dilinden Hâricîler cehennemlik olarak konumlandırılmış, ¹¹⁹ *الرُّجْنَةُ وَالْقَدْرِيَّةُ* rivayetiyle Mürcie ve Kaderiye fırkalarının İslam'dan ¹²⁰ nasiplerinin olmadığı nakledilmiştir. Yine insanın fiillerinin kendisi tarafından yaratıldığını düşünen Mu'tezile'nin, ¹²¹ Kaderiye olarak da isimlendirildiği göz önünde bulundurulduğunda, ¹²² "Kaderiye'nin bu ümmetin Mecusileri" ¹²³ olduğu nakline yer vermesiyle onları da İslam'ın dışına ittiği izlenimi uyandırmaktadır.

Mezkûr fırkalarla beraber Cehmiye ¹²⁴, Cebriye ¹²⁵ ve Şîa ¹²⁶ gibi ve daha pek çok fırkanın görüşlerine mukaddimesinin içeriği itibariyle reddiye üslubuyla cevap verdiği görülür. Sahabenin faziletinin aktarıldığı bölümde ise; İbn Mâce doğrudan hilafet meselesi hakkında bir sözü Hz. Peygamber'den nakletmiştir. Rivayette Hz. Peygamber'in vefatının yaklaştığı bir sırada, Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer'i işaret ederek: *إِنِّي لَا أَدْرِي مَا قَنْدَرُ بَقَاءِ فِيكُمْ. فَاقْتَنُوا بِاللَّيْنِ مِنْ بَعْدِي* "Ben aranızda ne kadar kalacağımı bilmem. Bunun için benden sonraki şu iki zata uyun," ¹²⁷ buyurduğu nakledilmiştir.

Akgül, Yusuf, "Fıkıh Usulüne Kaynaklığı Açısından Muaz Hadisinin Tahlili ve Tenkidi", *Bozok Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 14 (2018), 193-222; Özafşar, "Polemik Türü Rivayetlerin Gerçek Mahiyeti", 41 vd.

¹¹⁴ Akgül, ilk olarak Şafîî'nin *el-Ümm* adlı eserinde daha sonra ise İbn Sa'd'ın *Tabakât*'ında ve diğer pek çok meşhur muhaddislerin eserlerinde yer aldığını bildirir. Bk., Akgül, "Muaz Hadisinin Tahlili", 196 vd.

¹¹⁵ Bu hadisin metni şöyledir: "Peygamber (s.a.) Muaz'a şöyle demiştir: "Ne ile hüküm vereceksin?" Muaz: "Allah'ın kitabıyla" Peygamber: "Ya, Allah'ın Kitabı'nda bulamazsan?" Muaz: "Rasülünün Sünneti ile" Peygamber: "Orada da yoksa?" Muaz: "İçtihad ederim." Peygamber: "Allah ın Resülü'nün elçisini muvaffak kılan Allah'a hamdolsun." bk., Özafşar, "Polemik Türü Rivayetlerin Gerçek Mahiyeti", 43.

¹¹⁶ Geniş bilgi için bk. Akgül, "Muaz Hadisinin Tahlili", 193-222. Özafşar, "Polemik Türü Rivayetlerin Gerçek Mahiyeti", 19-48.

¹¹⁷ İbn Mâce, "Re'y ve kıyastan sakınma", 8, (No 55)

¹¹⁸ Akgül, "Muaz Hadisinin Tahlili", s. 196.

¹¹⁹ İbn Mâce, "Hâricîler hakkında" 12, (No 173)

¹²⁰ İbn Mâce, "İman", 9, (No 62 ve 73)

¹²¹ Bağdâdî, *Mezhepler Arasındaki Farklar*, 83.

¹²² Şehristânî, *Milel* 60.

¹²³ İbn Mâce, "Kader", 10, (No 92)

¹²⁴ İbn Mâce, "Cehmiye'nin inkâr ettikleri", 13.

¹²⁵ İbn Mâce, "Kader", 10.

¹²⁶ İbn Mâce, "Rasulullah (s.a.v)'in sahabelerinin fazileti", 11.

¹²⁷ İbn Mâce, "Rasulullah (s.a.v)'in sahabelerinin fazileti" 11, (No 97)

4.1. Lafziyye ve Vâkıfiyye Karşısındaki Tutumu

Bazı araştırmacılarca İslam kültür tarihinin en önemli olayı olarak değerlendirilen mihne uygulamaları,¹²⁸ halku'l-Kur'ân konusunda da pek çok rivayet uydurmaya neden olmuştur. Ancak İbn Mâce ve diğer Kütüb-i Sitte müelliflerinin eserlerine bu konuyla ilgili rivayetleri almadıkları iddia edilir. Kimilerince bu husus Kütüb-i Sitte müelliflerinin hadis ayıklama yöntemlerinin başarılı olarak nitelendirilmesine sebep olmuştur.¹²⁹ İbn Mâce'nin eserine baktığımızda o da, halku'l-Kur'ân konusunda her hangi bir nakilde bulunmamış, ancak mukaddimesinde “Cehmiyye'nin inkâr ettikleri” adlı babda, Allah'ın kelam sıfatını ifade eden; “Sizden hiç kimse yoktur ki; Rabbi onunla konuşacak olmasın.” مَا مِنْكُمْ أَحَدٌ إِلَّا سَيَكَلِمُهُ رَبُّهُ hadisine yer vermeyi ihmal etmemiştir.¹³⁰ İbn Mâce'nin diğer Ehl-i hadis uleması gibi Kur'ân'ın mahlûk olmadığını savunduğu Cehmî/Mu'tezilî zihniyete karşı açtığı başlıktan ve içeriğinde serdettiği hadislerden anlıyoruz.¹³¹ Bununla beraber Kur'ân'ın mahlûk olmadığını savunan İbn Mâce ve diğer Ehl-i hadis uleması, mihne politikaları sonrasında kendi içerisinde “mes'eletü'l-lafz” olarak anılan, Kur'ân'ın telaffuz edilmesinin ve yazıya geçirilmesinin nasıl değerlendirileceği hususunda ciddi bir tartışmaya sürüklenmiştir. İlk olarak Ebû Ali el-Kerâbisî (öl. 248/862) tarafından dile getirilen ve daha sonra Abdullah b. Küllâb (öl. 240/854[?]), Buhârî (öl. 256/870), Dâvud ez-Zâhirî (öl. 270/884) ve İbn Kuteybe (öl. 276/889) gibilerinin de benimsediği Kur'ân'ın mana itibariyle mahlûk olmadığı ancak insanların dilinde okunuşu itibariyle mahlûk olduğu görüşüne karşı, kıraatın Kur'ân'ın kendisi olduğu ve kıraatın mahlûk olduğunun kabul edildiği takdirde, Kur'ân'ın da mahlûk olduğunun iddia edilmiş olacağı İbn Hanbel'e nispet edilmiş ve taraftarlarınca savunulmuştur. Bir üçüncü grup ise bu mesele hakkında görüş beyan etmeyen ve bu mesele hakkında kesin bir karara varamayanları ifade eden Vâkıfiyye grubudur.¹³² İbn Hanbel taraftarları Kur'ân'ın telaffuz edilmesinin ve yazıya aktarılmasının mahlûk olduğunu iddia edenleri “Lafziyye” olarak adlandırıp, Cehmî/Mu'tezilî olmakla suçlamıştır.¹³³ Bununla beraber Hanbelî ekolün sistemleşmesinde önemli yeri bulunan Ebû Bekir Hallâl (öl. 311/923), Lafziyye ve Vâkıfiyye grupları arasında hiçbir fark olmadığını belirtmiş, Eş'ari, ise *Makâlât*'ında Ehl-i hadis'ten Kur'ân'ın mahlûk olmadığını iddia edenlerin, Lafziyye ve Vâkıfiyye gruplarını tekfir ettiklerini bildirmiş,¹³⁴ İbn Batta (öl. 387/997) ise, ‘bu iki grubun Cehmiyye'den yirmi kat daha kötü olduğu’ şeklinde bir değerlendirmede bulunmuştur.¹³⁵

İbn Mâce'nin *Sünen*'inde, Lafziyye ve Vâkıfiyye'den hangisine meylettiğini ifade eden her hangi bir ibarenin bulunmamaktadır. Bununla beraber “Bid'at sahibinden oruç, namaz, hac, umre, cihat, tövbe ve fidyeden hiçbir şey kabul edilmez. يَخْرُجُ مِنَ الْإِسْلَامِ كَمَا تَخْرُجُ الشَّعْرَةُ مِنَ الْعَجِينِ. Kıl hamurdan çıktığı gibi o da İslam'dan çıkar”,¹³⁶ “Bid'at sahibi, bid'atini bırakmadıkça Allah onun amelini kabul etmez”¹³⁷ ve “Ya Âişe, müteşabih ayetleri tutup muhkem ayetleri bırakmak sureti ile Kur'ân-ı Kerîm ile mücadele etmek isteyenleri gördüğünüz zaman Allah'ın ‘İşte kalplerinde şüphe bulunanlar bunlardır’ kavli-i cedîdi ile kastettiği insanların onlar olduğunu

¹²⁸ Özafşar, M. Emin, *İdeolojik Hadisçiliğin Tarihi Arka Planı Mihne Olayı ve Haşeviye Olgusu*, (Ankara: Otto Yayınları, 3. Baskı, 2017), 39.

¹²⁹ Mehmet Çetinkaya-Mehmet Kubat, “Mezhep Faktörünün Hadis Literatürüne Etkisi”, *Mesned İlahiyat Araştırmaları Dergisi*, 11/2 (2020), 491-526.

¹³⁰ İbn Mâce, “Cehmiyye'nin inkâr ettikleri” 13, (No 185)

¹³¹ İbn Mâce, “Cehmiyye'nin inkâr ettikleri” 13.

¹³² Öz, Mustafa, *Mezhepler Tarihi ve Terimler Sözlüğü*, (İstanbul, Ensar Yayınları, 2012), 567; Koç, İsa, *Hanbelilik Eş'arilik İlişkisi (III.-V./IX.-XI.yy.)*, (Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2021), s.53. vd. Kimi araştırmacılarca Vakıfiyye, “mes'eletü'l-lafz” konusunda görüş beyan etmeyen ve bu meseleyi konuşmanın dahi bid'at olduğunu savunan grup olarak tanımlansa da, kavramın kelime manasına ve sonraki süreçteki Lafziyye ile aynileşmesine bakılırsa “bu konuda kesin bir karara varamayanlar” olarak tanımlanması daha isabetli görünmektedir. Bu mesele hakkında konuşmanın bid'at olduğunu savunanlar tanımı için Bk. Yurtalan, Büşra, *Ashâbu'l-Hadis'in Akaid Metinlerinde Dışlayıcı Söylem (3./9. Asır Reddiye Literatürü)*, (Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019) 134 vd.

¹³³ Yavuz, Yusuf Şevki, “Lafziyye”, 27/ 48.

¹³⁴ Eş'ari, *Makâlât*, 434.

¹³⁵ Koç, *Hanbelilik Eş'arilik İlişkisi*, 89 vd.

¹³⁶ İbn Mâce, “Bidat ve cedelden kaçınma”, 7, (No 49)

¹³⁷ İbn Mâce, “Bidat ve cedelden kaçınma”, 7, (No 50)

anlayın. İşte böyle olanlardan sakının”¹³⁸ ifadeleri sebebiyle bid‘at ve müteşâbihat konusundaki sert tutumu ve İbn Hanbel’in tavrından etkilenecek hadislerle dayalı bir fıkıh eseri kaleme aldığı göz önünde bulundurulduğunda, bu gruplardan her hangi birine meyletmeyeceği ve bu konuda da İbn Hanbel’i takip edeceği tahmin edilebilir.

4.2. Haşviye İle İrtibatı

Yukarıda aktardığımız ayrışmaların yanı sıra İslam düşünce tarihinde Ehl-i hadis içerisinde Allah’ın zatı, sıfatları ve ulûhiyet meselelerinde, teşbih ve teccime varan düşünceleri benimseyen “Haşviye” denilen uç bir gruptan bahsedilir. Günümüz Selefi akımların izlerini bulabileceğimiz mezkûr anlayış, İbn Mâce’nin Ehl-i hadis içerisindeki konumunu belirleme açısından önemlidir. Ahmed b. Hanbel’in ölümünün üzerinden çok geçmeden “Hanbelîliğin oluşumu” diyebileceğimiz süreçte özellikle Ebû Bekir el-Merrûzî (öl. 275/888) ve Ebû Bekir el-Hallâl (öl. 311/923) ile Hanbelîliğin sistemleşmesi ve Ebû Muhammed Hasan İbn Ali İbn Halef el-Berbehârî (öl. 329/941) ile mücadeleci/cihatçı boyutunun ortaya çıkmasının çok sürmediği görülür. Tıpkı halku’l-Kur’ân gibi teorik bir mesele olan “makâm-ı Mahmûd” ifadesinin izahı üzerinden Berbehârî ve karşıtları arasında kanlı çarpışmalar yaşanmıştır. Ayrıca lider konumunda olan Berbehârî, Abbasi Halifesi Kâhir döneminde (320-322/932-934) halkın desteğini alarak pek çok toplumsal ve sosyal olaya müdahalede bulunmuş, Bağdat’ın karışıklıklarından faydalanarak isyan çıkartmış, başına buyruk şiddet olayları ile tarihte “Hanbelî Fitnesi” veya “Berbehârî Fitnesi” olarak anılmıştır. Halife Razî döneminde (322-329/934-940) bu şiddet olaylarına bir dizi önlem alınmaya çalışıldıysa da bu önlemler müfrit Hanbelîlerin daha da hırçınlaşmasıyla neticelenmiştir.¹³⁹

Bu bilgilerden hareketle böyle bir dönemde yaşayan ve Ehl-i hadis din anlayışını benimseyen İbn Mâce’nin Haşviye’den olup olmadığı sorusu önem arz etmektedir. Bu soru ise Haşviye kavramı, Allah’ın zatı ve sıfatları, iman-amel ilişkisi, iktidar ile münasebet ve eğitim seviyesi gibi açılardan değerlendirilerek cevaplandırılabilir.

Haşy, sözlükte yastık ve benzeri eşyanın içini dolduran nesne, lüzumsuz ve gereksiz söz anlamına gelmektedir. Haşviye terimi genellikle dini konularda akıl yürütmeyi reddedip sadece nakle itibar eden ve özellikle ulûhiyet anlayışında teşbih ve teccime varan düşünceleri savunan, bilgisiz kimseler kastedilir.¹⁴⁰ Haşviye kavram olarak, hadisleri nakleden ama manalarını bilmeyen, boş sözleri toplamak ve nakletmekle uğraşan boş ve bayağı insanlar için kullanılmıştır. Ayrıca onların kaba bir mücessime telakkisi ifade eden hadisleri, hiçbir tedkik ve tenkide tabi tutmaksızın, hatta diğer hadislerle tercih ederek, sahih hadis addedip, harfiyen tefsir eden hadis ashâbı hakkında kullanıldığı belirtilir.¹⁴¹ Haşviye’nin daha çok bir zihniyet yapısı olduğu ve bazı Ehl-i hadis mensuplarında görüldüğü gibi başka mezheplerde de -örneğin Şîf-İmâmîyye’nin Ahbârîyye fırkası gibi- görülebileceği belirtilir. Bizim kullandığımız anlamda ise Haşviye; Ehl-i hadis içerisindeki uç bir gruptur.¹⁴² Şehristânî Ehl-i hadis içerisinde bir grubun açıkça teşbihe yöneldiğini ve onların Mûdar, Kehmes ve Ahmed el-Hüceymî olduklarını aktarır.¹⁴³

Allah’ın zatı ve sıfatları konusunda biri Allah’ı yaratılmışlara benzetme korkusuyla aşırı tenzihçi bir yaklaşım diğeri ise aşırı lafızcı bir anlayışı savunan teccim ve teşbihe giden iki yaklaşımdan bahsedilir.¹⁴⁴ Haşviye’nin bu tepkisellikten doğan bir zihniyet yapılanması olduğu anlaşılmaktadır.

¹³⁸ İbn Mâce, “Bidat ve cedelden kaçınma”, 7, (No 48). Bu hadiste yer alan ayetin meali; “O sana Kitab’ı indirdir. Onun bazı ayetleri muhkemdir, onlar kitabın anasıdır. Diğerleri de müteşâbihdir. Kalplerinde bir eğrilik olanlar, fitne çıkarmak ve onun olmadık yorumlarını yapmak için müteşâbih ayetlerin ardına düşerler. Oysa onun gerçek manasını ancak Allah bilir. İlimde derinleşmiş olanlar ‘Ona inandık, hepsi Rabbimiz katındandır’ derler. (Bu inceliği) ancak akıl sahipleri anlar.” Bk. *Kur’ân’ı Kerim Meali*, çev. Halil Altuntaş – Muzaffer Şahin, (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2007), Al-i İmran, 3/7.

¹³⁹ İğde, Muhyeddin, “Selefilik Tarihi Arka Planı”, *e-Makalat Mezhep Araştırmaları*, 8/2 (2015), 151-181.

¹⁴⁰ Yurdagül, Metin, “Haşviye” 16/426-427.

¹⁴¹ Koç, *Haşviye Fırkası*, 12.

¹⁴² Koç, *Haşviye Fırkası*, 17, 75.

¹⁴³ Şehristani, *Milel*, 104.

¹⁴⁴ Eroğlu, Ayşegül, *Hadis Tarihinde Cehmiyye’ye Yönelik Reddiyyeler*, (Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2020) 93.

Ehl-i hadisin te'vile gitmeden haberî sıfatlardan Allah'ın yüzü, eli, parmağı gibi ifadeleri olduğu gibi kabul etme yoluna gittiği ve bu ifadeler üzerinden yorum yapmaktan kaçındıkları nakledilir. Klasik makâlât eserlerinde Ehl-i hadisin tanrı tasavvuru incelendiğinde,¹⁴⁵ İbn Mâce'nin eserinde de Ehl-i hadisin tanrı tasavvuruyla bire bir örtüşen Allah ile musâfaha/tokalaşma,¹⁴⁶ Allah'ın gülmesi¹⁴⁷ Allah'ın eli ile yeri dürmesi¹⁴⁸ ve kalbin Allah'ın iki parmağının arasında olması¹⁴⁹ gibi ifadeler içeren hadisler bulunduğu görülür. Ancak Ehl-i hadis tarafından bu ifadeler "leyse kemislihî şey'un"/O'nun benzeri hiçbir şey yoktur, ayetine¹⁵⁰ istinaden Allah'ın sıfatlarının mahlûkatın sıfatlarından farklı olduğu ifade edilir.¹⁵¹

Dolayısıyla Haşviyye'den Mukâtil b. Süleyman'ın (öl. 150/767) "Allah ettir, kandır, saçı ve kemiği vardır"¹⁵² gibi bir anlayış ile yan yana düşündüğümüzde ne İbn Mâce'nin ne de Ehl-i hadisin tamamının teccim ve teşbihe düşmediği söylenebilir.

İman anlayışı itibariyle ise İbn Mâce'nin, "iman; dil ile ikrar, kalp ile tasdik, uzuvlar ile amel" olarak naklettiği hadisten, ameli imana dâhil ettiği anlaşılmaktadır.¹⁵³ Ancak bu anlayışı Hâricî, Eş'ari, Şâfiî ve Mu'tezilî gruplar gibi pek çok grubun da benimsediği bilinmektedir.¹⁵⁴

Koç, Nâşi el-Ekber'in (öl. 293/906) Haşviyye'yi, "Ehl-i Şam'ın değersiz, kıymetsiz, avâm insanları, yani Muâviye'nin takipçileri" şeklinde ifade ettiğini belirtir.¹⁵⁵ İbn Mâce pek çok sahabenin faziletine yer verdiği ilgili babda Muâviye'yi zikretmemiştir. Ayrıca İbn Mâce için kullanılan övgüler her ne kadar mezhebî taassubiyetin ürünü olsa da eserleri itibariye ilmiye sınıfından olduğu ya da en azından avâm tabakasından olmadığı anlaşılmaktadır. Bu açıdan Haşviyye ile ilişkilendirilemeyeceği aşikârdır.

Resmî otorite ile ilişkiler açısından değerlendirildiğinde ise doğduğu ve yaşadığı şehir olan Kazvin'in vergilerin bir kısmından muaf tutulması¹⁵⁶ ve *Sünen*'deki mâsiyet hâric, devlet adamlarına itaat edilmesi gerektiği hadisleri¹⁵⁷ göz önüne alınırsa İbn Mâce'nin "pasif siyasi tavrı" benimsediği düşünülebilir.

İbn Kuteybe'nin *el-Maârif*'inde ve İbn Nedim'in *el-Fihrist*'inde İbn Mâce'nin isminin geçmediğini belirtmiştik. İbn Nedim pek çok Ehl-i hadis mensubunu kendi mezhebî teamüllerince ve haksız olarak Haşviyye'den göstermesine rağmen¹⁵⁸ bu isimler arasında İbn Mâce'yi zikretmemiş olması İbn Mâce'nin Haşvî olarak nitelenemeyeceği anlayışını daha kuvvetli hale getirir. Bir başka ihtimal ise İbn Nedim'in İbn Mâce'yi hiç tanımamış olmasıdır ki; o zaman *Sünen* üzerinden hareket ederek yaptığımız muhakememizle baş başa kalmış oluruz. İbn Mâce'nin bazı konularda Haşviyye zihniyetine yaklaştığına dair malumatlar olmakla birlikte bu bilgilerin onun "Haşvî" olduğunu söylemek için yetersiz olduğu ifade edilebilir.

¹⁴⁵ Eş'ari, *Makâlât*, s. 228; Bağdâdî, *Mezhepler*, s.246. Şehristânî, haberî sıfatlardan iki el, yüz gibi ifadeleri aynen kabul etmeleri sebebiyle onların 'Sıfatiyye', bu sıfatları reddeden Mu'tezile'nin ise 'Muattıla' olarak isimlendirildiğini belirtir. Bk. Şehristani, *Milel*, s. 93.

¹⁴⁶ İbn Mâce, "Rasulullah'ın sahabilerinin fazileti" 11, (No 104)

¹⁴⁷ İbn Mâce, "Cehmiyye'nin inkâr ettikleri" 13, (No 181)

¹⁴⁸ İbn Mâce, "Cehmiyye'nin inkâr ettikleri" 13, (No 192)

¹⁴⁹ İbn Mâce, "Cehmiyye'nin inkâr ettikleri" 13, (No 199)

¹⁵⁰ *Kur'an'ı Kerim Meali*, Şûrâ 42/ 11.

¹⁵¹ Bağcı, "İbn Mâce", 41.

¹⁵² Koç, *Haşviyye Fırkası*, 30. Türker ise 'Mukatil b. Süleyman'ın teşbihe düştüğünü söylemek isabetli değildir' demektedir. Bk. Türker, Ömer, "*Mukatil b. Süleyman*" 31/134-136; Şehristânî, *Milel*, s. 105.

¹⁵³ İbn Mâce, "İman", 9, (No 65)

¹⁵⁴ Bk. Eruçar, Tuğba, *Hadisçilerin İman Anlayışı*, (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020).

¹⁵⁵ Koç, *Haşviyye Fırkası*, 69.

¹⁵⁶ Erkaya, *İbn Mâce*, 29, 30.

¹⁵⁷ İbn Mâce, "Hidayete erdirilmiş Hulefâ-yi râşidînün sünnetine ittibâ", "İmama itaat", "Allah'a mâsiyette itaat olmaz" ve "Biat", 6, 39, 40 ve 41, (No.42, 43, 44 ve 2859-2866)

¹⁵⁸ İbn Nedim, *el-Fihrist*, 610-617. İbn Nedim "Cebriyye ve Haşviyye Kelamcıları ve Kitaplarının İsimleri" bölümünde Eş'ari'yi, Kerâbîsi'yi ve İbn Küllâb'ı sayar.

Sonuç

Çalışmamızda Selefilik'in arka planını oluşturan ve Ehl-i Sünnet geleneği içerisinde ilmî şahsiyeti ve *Sünen*'i itibarıyla önem arz eden İbn Mâce'nin eserinin içeriğine bakarak Ehl-i hadis'den olabileceği, yaşadığı dönem itibarıyla Hanbelfilikten bahsetmek için erken olduğu için Hanbelî mezhebine nispetinin doğru olmayacağı anlaşılmaktadır.

Sünen'inde bu eseri niçin ve hangi gayeyle doğrudan bildirmeyen İbn Mâce'nin, döneminin tartışılan tüm meselelerine mukaddimesinde açtığı bab başlıkları ve altına sıraladığı hadislerle cevap vermeye çalıştığı ve Ehl-i hadisin din anlayışını savunduğu görülmektedir. Genelde Ehl-i hadis uleması için söylenen hadis edebiyatının oluşumundaki muhalif mezhep ve fırkalara karşı girişilen entelektüel çabanın etkili olduğu iddiası İbn Mâce için de geçerlidir. Onun, eserini sünen türünde telif etmesinde ve bu eserinin içeriğindeki pek çok bab başlığı ve içeriğinde sıraladığı hadislerde mihne uygulamalarında kadı olarak görev yapan itikadî konularda Mu'tezilî amelde ise Hanefî zümrelerin etkili olduğu düşünülmektedir. Zira re'y, bid'atve cedel konularında müteşeddid tavrı dikkat çekmektedir. Dolayısıyla o, ilk mukaddime örneklerinden birini içeriğinde barındıran *Sünen*'de siyasi ve itikadî nedenlerle bu "rivayetleri" nakletmiştir. Re'yden sakındıran Muaz rivayeti, bid'at sahibini İslam'ın dışına iten tavrı ve açık açık Hâricîleri, Mürcie'yi, Kaderiyye'yi tekfir etmesi Ehl-i hadis mezhebinin müfritlerinden olduğu iddiamızı desteklemektedir.

Onun eserinde Ehl-i hadis içerisindeki mes'eletü'l-lafz olarak anılan tartışmaya dair her hangi bir nakil yoktur. Ancak İbn Hanbel'in bu konudaki tavrından etkilenecek eserini bu doğrultuda tasnif etmesini göz önünde bulundurursak Lafziyye ve Vâkıfiyye gruplarına meyletmediği tahmin edilebilir.

O, kimi yönlerden Haşvîlere benzer görüşlere sahip olsa da ilmî şahsiyeti itibarıyla ve eldeki verilerden hareketle *Haşvî* nitelemesini hak etmez. Ancak Haşviyye'nin, Ahmed İbn Hanbel'in vefatı ile Berbehârî ayaklanmasına kadar olan tarihî serüveni dikkate alındığında, İbn Mâce gibi muhaddislerin Ehl-i hadisin lafızcı ve şekilci aşırı ucu olan Haşviyye'nin ve söylemleri itibarıyla Ehl-i hadise dayanan selefi bazı akımların ortaya çıkmasında ve Ehl-i hadisin reddiye kültüründe önemli bir yer işgal ettiği düşünülebilir.

Kaynakça

A'zamî, Muhammed Mustafa. *Hadis Metodolojisi ve Edebiyatı*. çev. Recep Çetintaş, İstanbul: İz Yayınları, 3. Baskı, 2020.

Akgül, Yusuf. "Fıkıh Usulüne Kaynaklığı Açısından Muaz Hadisinin Tahlili ve Tenkidi". *Bozok Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 14 (2018), 193-222.

Aydın, Abdullah. "*Dârimî*", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 8/495, İstanbul: TDV Yayınları, 1988.

Bağcı, H. Musa. "İbn Mâce'nin es-Sünen Adlı Eserinin Mukaddime'sinin Tahlili", *e-Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi*, 3 (2010), 16-44.

Bedir, Murteza. *Fıkıh Mezhep Sünnet Hanefî Fıkıh Teorisinde Peygamber'in Otoritesi*. İstanbul: Dem Yayınları, 2. Baskı, 2017.

El-Bağdâdî. Ebû Mansur Abdülkâhîr b. Tahir b. Muhammed et-Temimi, *Mezhepler Arasındaki Farklar*. çev. E. Ruhi Fırlalı, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 9. Baskı, 2018.

Erkaya, Musa. *İbn Mâce'nin Hadis Kültüründeki Yeri*. (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2004).

Eroğlu, Ayşegül. *Hadis Tarihinde Cehmiyye'ye Yönelik Reddiyeler*. (Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2020).

Eş'arî, Ebû'l-Hasen Ali b. İsmail b. Ebi Bişr İshak b. Salim el-Eş'arî el-Basri. *İlk Dönem İslam Mezhepleri Tarihi Makâlâtü'l İslamiyyîn ve İhtilafü'l-Musallîn*, çev. Recep Demirel, İ'tisam Yayınları, İstanbul, Tarihsiz.

Güner, Osman. "İbn Mâce'nin Süneni ve Kütüb-i Sitte'deki Yeri". *OMÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 8 (1996), 191-209.

İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim b. Kuteybe ed-Dineverî, *el-Maarif*, nşr. Servet Ukkâş, Kahire, 1413/1992, Dâru'l-Maarif.

- İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd Mâce el-Kazvîni. *Sünen-i İbn Mâce*, nşr. M. Fuad Abdülbaki, I-II, Kahire, 1373/1953, Dâru'l-İhyâi'l-Kutub.
- İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd Mâce el-Kazvîni. *Sünen-i İbni Mâce*. çev. Haydar Hatipoğlu, İstanbul, Kahraman Yayınları, 2018.
- İbn Nedim, Muhammed b. İshak. *El-Fihrist*. çev. Ramazan Şeşen, İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2019.
- İğde, Muhyeddin. “Selefilik Tarihi Arka Planı”. *e-Makalat Mezhep Araştırmaları*. 8/2 (Güz 2015), 151-181.
- İşcan, M. Zeki. *Selefilik İslami Köktencilik Tarihi Temelleri*. İstanbul: Kitap Yayınevi, 6. Baskı, 2017.
- Kalaycı, Mehmet. “Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat”. *İslam Mezhepleri Tarihi*. ed. Mehmet Saffet Sarıkaya-Mehmet Ümit. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2020, 211-233.
- Kandemir, M. Yaşar. “İbn Mâce” *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 20/161-162, İstanbul: TDV Yayınları, 1988.
- Kandemir, M. Yaşar. “Müslim b. Haccâc”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 32/93-94, İstanbul; TDV Yayınları, 1988.
- Kırbaçoğlu, Hayri. “Hadis/Sünnet İlminin Yeniden İnşası, Hadis'in Dünü Bugünü ve Geleceği Sempozyumu”. Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi, 1993, 13-22.
- Kiraz, Zafer. *Hadis Tarihinde Mukaddime Geleneği, Sünen-i Dârimî Örneği*. (Şanlıurfa: Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2014).
- Koç, İsa. *Haşviyye Fırkası*. (Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2015).
- Koç, İsa. *Hanbelilik Eş'ârîlik İlişkisi (III-V/IX-XI. yy.)*. (Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2021).
- Koçinkağ, Mansur. “Erken Dönem Fıkıh Düşüncesinde Ehl-i Re'y ve Ehl-i Hadis Ayırımı”. *Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 10 (2017), 53-78.
- Koçyiğit, Talat. *Hadis Tarihi*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 5. Baskı, 2007.
- Kur'an'ı Kerim Meali*, çev. Halil Altıntaş-Muzaffer Şahin, (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2007)
- Kutlu, Sönmez. *Selefilik Fikri Arka Planı İslam Düşüncesinde İlk Gelenekçiler*. Ankara: Otto Yayınları, 4. Baskı, 2017.
- Mehmet Çetinkaya- Mehmet Kubat. “Mezhep Faktörünün Hadis Literatürüne Etkisi”, *Mesned İlahiyat Araştırmaları Dergisi*, 11/2 (Güz 2020), 491-526.
- Muradov, Sefa. *İbn Mâce'nin Sünen'inde Mevzu Olduğu İleri Sürülen Rivayetler ve Değerlendirilmesi*. (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2014).
- Özafşar, M. Emin. “Polemik Türü Rivayetlerin Gerçek Mahiyeti”. *İslamiyat*. 1/3 1998, 19-41.
- Özafşar, M. Emin, *İdeolojik Hadisçiliğin Tarihî Arka Planı Mihne Olayı ve Haşeviye Olgusu*, Ankara: Otto Yayınları, 3. Baskı, 2017.
- Özpinar, Ömer. *Hadis Edebiyatının Oluşumu*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2013.
- Özşenel, Mehmet. *Sünnet Ve Hadisi Değerlendirme Ve Anlamada Ehl-İ Re'y-Ehl-i Hadis Yaklaşımları Ve İmam Şeybani*. (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1996).
- Polat, Selahattin. “Abdullah b. Ahmed b. Hanbel”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 1/81, İstanbul: TDV Yayınları, 1988.
- Saleh Saleh, Khalid Ahmed. Ebû Dâvûd Ve İbn Mâce Sünenlerinde Mevzu Hadisler. *International Social Mentality and Researcher Thinkers Journal*. 6/39 (2020), 2756-2775.
- Sarıkaya, Asım, “Halifeler Tarihi”. *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 38 (2017), 205-217.
- Sarıkaya, Mehmet Saffet. *İslam Düşünce Tarihinde Mezhepler*. İstanbul: Rağbet Yayınları 8. Baskı, 2018.

Şehristânî, Ebû'l-Feth Tacuddin (Lisânuddin) Muhammed b. Ahmed. *Milel ve Nihal Dinler, Mezhepler ve Felsefi Sistemler Tarihi*. çev. Mustafa Öz. İstanbul: Litera Yayıncılık, 5. Baskı, 2019.

Şimşek, Murat. *İmam Ebû Hanîfe ve Hanefîlik*. İstanbul: Haciveyiszade İlim ve Kültür Vakfı Yayınları İktisadi İşletmesi, 2019.

Tâhir el-Makdisî. Hâfız Ebû'l-Fazl Muhammed-Hâfız Ebû Bekr Muhammed b. Musa el-Hâzimi, *Kütüb-i Sitte ve Kütüb-i Hamse İmamlarının Hadis Kabul Şartları*. çev. Mahmut Kavaklıoğlu-F. Mehmet Yılmaz. İstanbul: Ensar Yayınları, 2018.

Tüfenk, Hilal, “Kazvin’in Fethi, İslâmlaşması ve 14/x. Asrın Sonuna Kadar Şehirdeki İslâm Kültür ve Medeniyetinin Gelişmesindeki Ana Unsurlar”, *Yüzüncü Yıl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 8 /13 (Aralık, 2020), 267-289.

Türker, Ömer. “*Mukatil b. Süleyman*”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 31/134-136, İstanbul: TDV Yayınları, 1988.

Yardım, Ali. “İbn Ebû Şeybe”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 19/442-443, İstanbul: TDV Yayınları, 1988.

Yatkın, Nihat. “Ebû Bekr İbn Ebî Şeybe Ve Buhârî İle İlişkisi”. *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 19 (2003), 119-139.

Yavuz, Yusuf Şevki. “*Lafziyye*”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 27/ 48, İstanbul: TDV Yayınları, 1988.

Yurdagül, Metin. “*Haşviyye*”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 16/426-427, İstanbul: TDV Yayınları, 1988.

Yurtalan, Büşra. *Ashâbu'l-Hadîs'in Akaid Metinlerinde Dışlayıcı Söylem (3./9. Asır Reddiye Literatürü)*. (Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019).